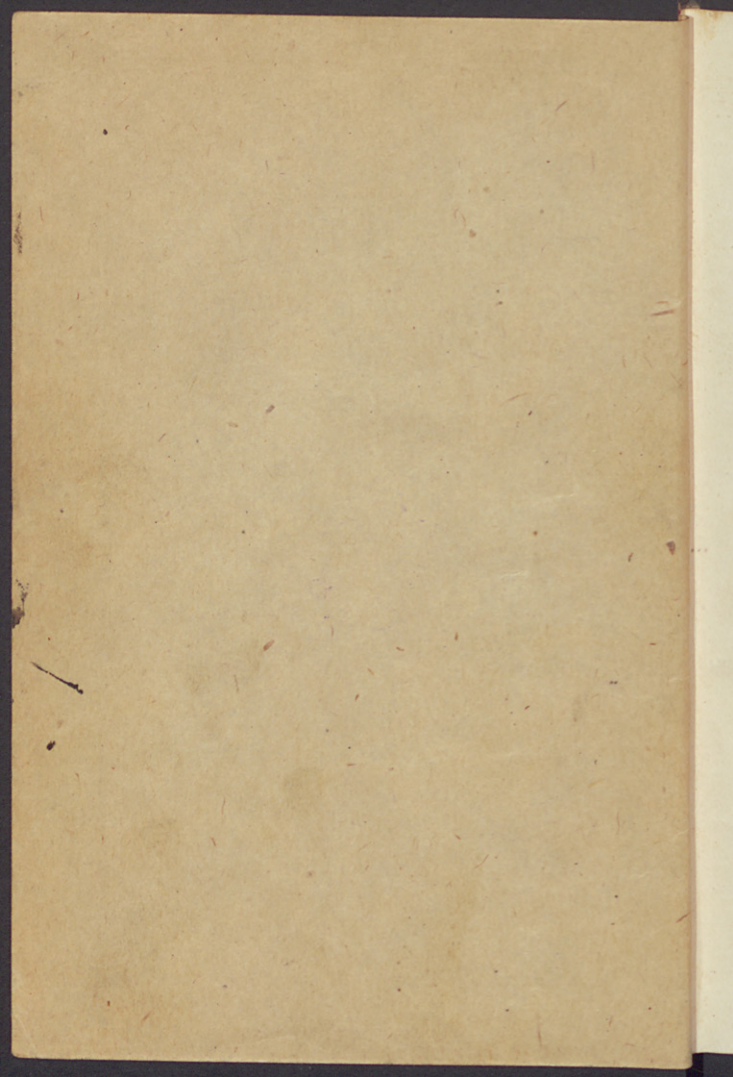

77. **Nansen Fr.** Ejen és jégen
át. I. Rövidítve fordította *dr.*
Brózik K.
78. **Nansen Fr.** Ejen és jégen
át. II. Rövidítve fordította *dr.*
Brózik K.
79. **A peleskei nótárius.** Irta
gróf Gvadányi József. Sajtó
alá rendezte *Kardos Albert.*
80. **Don Pietro Caruso.** Szin-
mű egy felv. Irta *Roberto*
Bracco. **Parasztbecsület.**
Népszínmű egy felv. Irta *G.*
Verga. Mindkettőt fordította
Radó Antal.
81. **Mikszáth Kálmán.** Két
elbeszélés. Homályos ügy. A
táborszernagy halála.
82. **Coppée F.** Henriette. El-
beszélés. Fordította *Bollikné*
Tölgyessy Margit.
83. **Matilde Serao.** Leányok.
Elbeszélés. Olaszból fordította
Tóth Béla.

163.

2067

HENRIETTE.

ELBESZÉLÉS.

IRTA

FRANÇOIS COPPÉE.

FORDITOTTA

BOTTLIKNÉ TÖLGYESSY MARGIT.

BUDAPEST.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

13637 | 82

Minden jog fentartva.

I.

Miután a pap megadta az abszolúciót, az elhunyt barátai és ismerősei pedig, a koporsónak szentelt vízzel való behintése után, elsőként hagyták el a templomot és apró csoportokban felálltak a Saint Thomas d' Aquin-téren: csakhamar megereedt a beszélgetés e nagyvilági emberek körében, akik örültek, hogy a tömjéntől és a légfűtéstől fülledt levegőben a végtelenbe nyuló mise unalma után végre friss levegőt szívhathnak a ragyogó márcziusi verőfényben.

— Ez a szegény Bernard . . . mégis csak keserves dolog . . . Így elpályázni negyvenkét éves korában!

— Bizony keserves! De azt is meg kell engedni, hogy nem igen kimélte magát. Róla ugyan el lehet mondani, hogy kimulatta magát, mi?! . . .

— És hogy eleget mondta az écartéban: „adok!”

— Meg Bignonnál ugyancsak koptatta a szőnyegét.

— Valami vesebaj is volt a dologban? úgy-e bár?

— Maga emésztette föl az életét! . . . A játék, az asszonyok, a lakmározások . . . Mind-megannyi fullajtárja az ördögnek . . . Félig-meddig már tönkre is ment, úgy-e bár?

— Dehogy ment! Sőt nem rég egy öreg nagynéni után még örökölt is vagy öt-hatszázezer frankot. Ellenkezőleg, igen szép vagyont hagyhatott az özvegyére meg a fiára.

— Akkor hát a szép Bernardné újra férjhez megy?

— Ki tudja? Talán nem, a gyerek miatt. Ugy látszik, imádja fiát.

Egészen véve nem valami nagyon sajnálták ezt az első osztályú halottat, kit a Pompes Funèbres minden kifejthető diszével helyeztek örök nyugalomra. Énekes mise, Nizzából szállított virágok, a katafalk körül nagy serpenyőkben zöldes fénynyel égő lángok — minden megvolt. S mi csoda nagyszerű ceremóniásmester! Oh, pompás egy legény; feszes, kimért magatartásával és fehér pofaszakállával, akár valami öreg angol pairnek nézhették volna; remek egy ember, kit a Társulat csakis kiváló alkalmakra tartogat és aki annak előtte vidéken apa-szerepekben lépett fel, úgy bizony!

Hanem mind e gyászpompa ellenére is a megboldogult Bernard des Vignes-nyel, a képviselővel és a Mayenne departement bizottsági tagjával, a volt lovas hadnagygyal és a becsületrend lovagjával stb., mégis csak érdeme szerint bántak el a fekete keztyűs kezek mögött halk hangon folytatott beszélgetések során.

És igazában nem is volt más, mint minden előkelőség és elegancia híján lévő közönséges élvhajász, ki tizenöt évi parisi tartózkodás után is csak vidéki maradt. Története a legbanálisabb. Gazdag volt és huszonnyolcz éves korában elvette Antonini korzikai szenátornak, III. Napoleon személyes barátjának, gyönyörű leányát, kinek trasteveri szépsége annak idején feltűnést keltett a Tuileriákban és Compiègneben. Egy ideig szerette,

a maga módja szerint. Aztán egyszerre botorul és igazságtalanul féltékenykedni kezdett feleségére, leköszönt a császárné dragonyos ezredében viselt hadnagyi rangjáról és eltemetkezett falusi birtokán; ott aztán otromba szokásokat vett fel, vadászcsizmáit többé le sem húzta, fekete kávé után, még asztalnál pipára gyujtott és derekasan üritgette mellé a poharat. Egy fia született, egyetlen vigasztalója Bernardnénak, kit a garnizonok egykori léha hőse csakhamar teljesen elhanyagolt; két évi házasság után sokszor Párisba szökött egy-egy görbe napra és vadászkirándulásai alkalmával, mikor a majorokban az asztal sarkán valami paraszt rántottát költött el reggelire, a cselédlányokat ölelgette.

Az 1870-diki háború első ágyúszava mégis viszhangot keltett e nyers korhely lelkében és eszébe juttatta, hogy ő is katona volt. Mint nemzetőrési parancsnok, elszánt vakmerőséggel verekedett, sebet és érdemkeresztet szerzett, kerülete pedig a választások alkalmával a kamarába küldötte. Mint afféle tudatlan nulla, mindig a többséggel tartott. Mint reakzionárius kezdte, azután átment egymásután a jobb, majd a bal centrumra, végre opportunistá lett; soha másért nem nyitotta ki a száját, mint hogy a vita bezárását kérje és mindig újra megválasztották. Miután új tisztsége arra készítette, hogy állandóan Párisban lakják, korlátlan szabadságot engedett hajlamainak és teljesen elmerült az élvezetekben.

Bernardnét akkor végképen elhagyta; az asszony csak ritkán, még étkezés idején is alig látta férjét, kit sohasem szeretett és most már megvetett. Becsületesebb volt, semhogy boszút állt volna és büszkébb, semhogy panaszkodnék; kerülte a világot és a quai Malaquais-n lévő tágas szállásán majdnem mindig egyedül volt, teljesen fia nevelésének szentelve magát. A gyermek mint bejártó

látogatta a lycée Louis-le-Grandot, és máris ritka, koranfejllett értelmességnek adta tanujelét. Bernardné azokhoz az anyákhoz tartozott, kik megtanulnak latinul és görögül, hogy fiaik feladatait javíthassák és kikérdezhessék leczkéiket. Csodálattal beszéltek róla; mert a meghitt köréhez tartozó néhány asszony ebben az önkényt elrejtőző szépségben nem találhatott semmi okot a féltékenykedésre, bár ez a szépség, melyre a harminczadik év csak a nemes márvány meleg halvány-ságát lehelte, míg idő és bánat egyetlen karczolóást sem ejthetett rajta, egészen érintetlen maradt. Mindenütt példaképen emlegették ezt az annyi bátorsággal és méltósággal elviselt boldogtalanságot, és a párisi mende-monda még csak egy célzatos mosolylyal sem kísérte de Voris ezredesnek, a férj fiatalkori tisztársának nevét, kinek Bernardné iránti hódolata még bátortalan látogatások alakjában is alig mert nyilvánulni.

Valahára tehát vége szakadt a szegény asszony hosszú gyötrelmének. Bernard, a potrohos Bernard, amint klubbeli barátjai elnevezték, nem tudta kiheverni utolsó, szarvasgombán szerzett gyomorbántalmát és most a templom küszöbén már várt a Pompes Funébres halottas kocsija és az emberek körülállták a hatalmas koporsót, hogy a bucsúztatót hallgassák.

De mialatt egymásután elhangzottak a szónoki hazugságok — „derék franczia, hősie katoná, széles látókörű hazafi“: mindezek a nagyvilági emberek már únni kezdték ezt a halottat, akiről máris a kelleténél tovább folyt a szó, és legfeljebb arra gondoltak — ha ugyan egyáltalában gondoltak valamire — hogy a szép és gazdag özvegy immár szabad; és midőn a szertartásnak vége volt és a gyászkiéret szétoszlott, a búcsú-párbeszéddek alatt sűrűn lehetett hallani ezt a mondást:

— Nem telik bele egy esztendő s a szép Bernardné újra férjhez megy . . . Fogadjunk?

II.

Néhány héttel a temetés után Bernard des Vignes-né gyászöltözetben ült himzőkerete előtt boudoirja ablakában. Elmélázó szeme ott révedezett a rakodópartnak, kivált derült napokon megkapó szép látóképén. De ő nem látta sem a kora tavasz kék egének lágy színét, sem a tova hőmpölygő, vidám hajóktól átszelt, napfényben csillogó folyót, sem a Louvre nemes homlokzatát vagy a Pont Royal sarkán a karcsú fák ama bokré-táját, melynek fekete ágain mintha már valami zöld pára rezgett volna végig. A szép özvegy, amint testhez álló, szorosan junói termetéhez simuló ruhájában, félkönyökére támaszkodva, halántékát két ujjára hajtva, hátradőlt karosszékében, hosszas merengésben egész elmúlt életét idézte vissza emlékezetébe.

Ismét ott látja magát a Tuileriákban, amint édes atyja karján először halad végig a pazar pompában csillogó termeken. Hallja a mögötte, bái ruhája nyomában kelő csodálat suttogását. Látja, mint fut végig mindazok arcán, akik ránéznek, valami fél-mosoly, valami hirtelen, boldog kifejezés, mely köszönetet mond neki, amiért oly szép. Sőt a bemutatás pillanatában még a császár és a császárné szemében is ott találja a megigé-zett tekinteteknek ugyanazt a felvillanását, és mikor a zenekar hirtelen egy ragyogó keringő-preludiumba kezd bele, úgy tetszik neki, mintha ez a diadalmi ária külön az ő tiszteletére hangzanék fel.

Azután hónapokig az ünnepségek, a szédítő káprázatok sora következett. Mint dicsőséges rózsza ékeskedett az udvarhoz tartozó fiatal lányok cso-

portjában. Compiègneben mint az amazonok királynője vágatva követte a vadászatokat az őszi erdő aranszineken lángoló csalitjain keresztül. Ő volt az ünnepezt Bianca Antonini, és a felséges asszony, megnyerve a minden tökéletes szépségű lényből kiáradó vonzóerőtől, sohasem haladt el mellette anélkül, hogy néhány kedveskedő, szives szót ne intézett volna hozzá, melyeket ő lesütött szemmel, zavarodott, mély meghajlással hallgatott.

Csakhogy, lám! nem volt vagyona. Semmi, vagy körülbelül semmi hozománya. A császár, igaz, szenátori székkal jutalmazta meg az öreg Antonini szolgálatait, abból a fajtából való hűségét, melyben a pudlikutya ösztöne összevegyül a mameluk fanatizmusával, és odaadását, mely mindig kész volt arra, hogy közbevesse magát gazdájának melle és a gyilkos tőre közé. Amde az öreg korznak szenátori fizetésén kívül nem volt egyebe, csak egy rombadőlt háza meg bozóttal borított néhány hektárnyi földje Sarténa vad vidékén.

Ez a konspirátor, kinek hűséges kutya-szeme és torzonborz, ősz zsandár-bajusza alatt fakadó jószágos mosolya tetszett III. Napoleonnak, mert ifjúságára és a hajdani rossz napokra emlékeztette, — ez az egykori altiszt, aki a straszburgi cselszövésben kockáztatta, hogy hadi törvényszék és egy szakasz katona golyói elé kerül, becsületességében tántoríthatlan volt, és korának szélhámós üzérkedései közepette is megőrizte föltétlenül tiszta kezét. Antonini kisasszony szegénysége köztudomású volt. Azért, mikor Bernard des Vignes, a szép dragonyos hadnagy, háromszor egymásután vele tánczolta a keringőt a Tuileriák bálján, mindenki nagy szerencsének vélte, hogy olyan kérője akadt, akinek százezer frank az évi jövedelme.

Férjhez ment, vonzódás nélkül, okosságból,

hogy megnyugtassa a jövő miatt aggódó édes apját; és akkor hirtelen egész boldogsága eltűnt, mint valami félretolt színházi díszlet. Következett férje képtelen féltékenysége, számkivetése a vidékre, a keserű csömör, mikor a férfiban, akihez életét kötötte, felfedezte a durva kéjenczet, az aljas módon kicsapongó, szinte iszákos embert. Újszülött gyermeke, kis fiacskája nélkül, kit ő maga szoptatott és akinek születése anyai boldogsággal töltötte meg szívét és egész belsejét, ez a büszke, tiszta erkölcsű, megtorlást szomjazó, igazi korz asszony, bizonynyal elhagyta volna méltatlan férjét. Így, gyermeke kedvéért megadta magát sorsának. De ekkor újabb csapások érték. A császárság összeomlott, édes apját pedig, a szedáni kapituláció hírére nyomban megölte a szélhűdés. Végre, a háború után férje, miután képviselő lett, visszahozta Párisba! . . . És eszébe jutottak az itt, ugyanebben a boudoirban, ugyanez ablak mellett unalomban és egyedülletben eltöltött hosszú évek, mialatt az a folyó ott előtte mindegyre tovahömpölygött, oly lassan, oly egyhangúan, mint az ő saját élete!

Igaz, ott volt mellette fia, kit szenvedélyes bensőséggel szeretett és aki tizenhárom éves korában már egész kis férfi volt, szinte társa. Nem egyedül csak érte élt-e mostanáig is? Nos tehát, ezentúl is így tesz — ennyi az egész! Meg fog öregedni mellette, meg fogja házasítani, nagyanya lesz. Az ő édes kis Armandja! Épen várta. Nem-sokára haza kell jönnie az iskolából. És megindultan elgondolta, mint lép majd be a szobába szinte túlkarcsú alakja, gyászöltönyében, mint ugrik majd nyakába, és ő mint csókolja hosszan, forrón a szorgalmas tanulóra valló, sápadt homlokát, és mint tartja így karjaiban, míg szeretettel néz bele mélységes, fekete, tőle örökölt szemébe,

azokba a ragyogó, tiszta szemekbe, melyekben a gondolat lángja ég.

Lassanként azonban mégis más emlék szövdik Bernardné álmodozásába.

Gondolatai azzal foglalkoznak, aki férje barátjai közül egyedül lett egyuttal az ő barátja is, az egyetlen ember, aki benne gyengéd rokonszenvet keltett.

Már több éve, hogy minden csütörtökön, rendes fogadónapján, úgy hat óra tájban, tehát olyan időben, mikor soha sem szokott egyedül lenni, de Voris ezredes jelen meg nála; mindig nyugodt, korrekt, sőt kissé feszes is katonásan begombolt kabátjában; helyet foglal a hölgyek körében, arra készíti magát, hogy részt vegyen a társalgás banalitásaiban, visszautasít egy csésze theát és vagy negyedórai látogatás után távozik. Teljesen bizonyos benne, hogy de Voris szereti, és ennyi tisztelet, ennyi bátortalanság mélyen megindítja, különösen a saint-privat-i hős részéről, aki, mint Ney Oroszországban, közönségeskatonapuskát ragadott, mikor paripáját kilőtték alóla és így vezette vissza az ütközetbe megbontott csapatait. Az az ember őt szereti! Mikor bucsúzáskor kezét fognak, mindig reszketni érzi az ezredes jobbját, azt a német lándzsától átfúrt kezét, melyről: mintha restelné ezt a sebforradást, jóformán sohasem húzza le a keztyűt... Hátha mégis rászánná magát, hogy újból férjhez menjen? Ez a bátor, becsületes férfi, ez a fiatal szívű, bár halántékán már őszbe boruló lovag bizonynyal pártfogója, az életben vezetője, második és az elsőnél jobb apja volna Armandnak.

Mialatt az özvegy elméjében ezzel a reménnyel foglalkozott, szép arcza végtelen lágy, édes kifejezést öltött. Ugyan mi lelheti? És szive vajjon miért dobog ily gyorsan és hevesen?

Egyszerre az inas de Voris ezredest jelenti.

Természetesen részvétlátogatással tartozik Bernardnének és a régi jó barát minőségében megengedheti magának, hogy akármily napon, bármilyen órában tegye tiszteletét. De miért épen ma? Miért abban a pillanatban, mikor gondolatban épen vele volt? Nem sajátságos-e a véletlennek ez a játéka?

Es amint látja belépni az ezredest — még mindig fiatalos megjelenésével, sugár természetével, s ellentétben öszülő hajával koromfeketének tetsző bajuszával — Bernardné megzavarodik. Az ezredes feléje közeledik, kezét nyújtja — azt a keztyűvel takart, megcsonkított kezét — melléje ül és gyászáról beszél neki.

— Egész lelkemmel kegyeddel voltam fájdalomában, mondja. Nem kételkedik benne, ugy-e bár?

Semmit se szólt többet erről a kínos tárgyról. Finom érzéke megértette, hogy minden képmutató sajnálkozás csak kellemetlenül érintené Bernardnét. Azután Armand után tudakozódik, és hangja jóságossá válik, amint kiejti a gyermek nevét.

De minthogy a társalgás akadozik és gyakori csend szakítja meg, az ezredes némi habozás után így szól:

— Azért is jöttem, asszonyom, hogy tanácsát kérjem.

— Tanácsomat? Az enyémet? . . . Es miféle tanácsot?

— Gyásza előtt az volt a szándékom, hogy visszatérek Algirba. Távozni akartam, nagy bánatom volt . . . Most azonban az új hadügyminiszter azt az ajánlatot tette, maradjak Párisban és legyek tagja vezérkarának . . . A fájdalom, mely tovaűzött, már nem létezik; vagy legalább is nem reménytelen többé . . . Nem tudom magamat eltö-

kélni . . . Menjek-e vagy maradjak? Ezt kérdem, egyszerűen és nyíltan, a kegyed barátságától.

Bernardné megértette. Ebben az alig leplezett alakban azt kérdezte tőle az ezredes, várhatja-e hallgatag hűségének jutalmát. Csak egy szavába kerül, csak annyit kell mondania: „maradjon“, és egy év múlva neje lehet a férfinak, akit becsül, ki elfeledtetné vele a mult minden nyomorúságát, ki atyja volna drága Armandjának. Megismerhetné a boldogságot, szerethetne, élhetne! . . .

Hirtelen azonban nyílik az ajtó, és csengő gyermekhang kiáltja: „Jó napot, anyám!“ Bernardné összerezzen. A fia volt, aki hazajött az iskolából és vigan nyakába ugrik, miután könyveit az asztalra dobta.

— Jó napot, gyermekem, szól az ezredes, nem akar kezet szorítani velem?

Armand alig ismeri ezt a komolyképű látogatót. Természeténél fogva pedig kissé nehezen megközelíthető. Hanem azért megérinti a feléje nyújtott kezet, de épen csak udvarias engedelmeségből és nagy fekete szemében nyugtalan, majdnem gyanakvó tekintet villan meg. Bernardné figyelemmel kísérte fiát. Látja, mennyire idegenek egymáshoz ez a férfi és az ő gyermeke, és mélyen áthatva a csodálatraméltó, a mindenható anyai ösztöntől, elpirul és érzi, hogy füle szégyentől ég. Nagy Isten, ugyan mire gondolt az imént!?

Ekkor felemelkedik karosszékéből, szorosan magához vonja fiát és mig egyik kezét dédelgető mozdulattal ott nyugtatja a gyermek fején, csendes hangon, lesütött szemmel így szól az előtte álló ezredeshez:

— Felelettel tartozom önnek, édes de Voris úr, és ez a felelet ép oly nyílt és őszinte lesz, mint az ön kérdése. Azt hiszem . . . igen, azt hiszem, jobban cselekszik, ha Algirba megy.

És az ezredes, miután mély tisztelettel köszönt, határozott léptekkel távozott, mint a katona, akit fölebbvalója a halálba küld és aki elindul, hogy teljesítse a parancsot.

Az elhatározás megtörtént. A szép Bernard des Vignes-né nem fog újra férjhez menni.

III.

E döntő órától fogva az özvegy szeretete fia iránt az érte hozott áldozat arányában növekedett és még szenvedélyesebbé, szinte féltékenynyé vált. Nem tudott többé ellenni Armand nélkül. Szükségét érezte annak, hogy ha nem is lehet folyton szeme előtt, de legalább a házban, közvetlen közelében tudja. Armand távolléte mindig fájdalmat okozott neki, bár ez a távollét rendszeren elég rövid időig tartott, minthogy a gyermek csak a tanítás idejére látogatta a lyceumot. Néha pedig oly parancsoló vágy fogta el fia után, hogy kocsiját rendelte és a Louis-le-Grand kapuja elé hajtattott, csak hogy öt fél órával hamarabb láthassa. A kellő időnél jóval korábban ért oda, alig győzte a vára-kozást és olyan pillantásokat vetett az iskola bejárójára, mint a szerelmes, aki elsőnek érkezik a légyott helyére. Végre meghallotta a tanórak végét jelentő dobpergést, és ha Armand az utolsók között lépett ki a kapun, valósággal szenvedett e miatt és szinte szemrehányással illette volna fiát, amiért nem érezte meg előre az ő ottlétét. Hamar maga mellé ültette a kocsiba, megölelte és homlokon csókolta, mintha hosszú útról jött volna meg, azután a fősvény ember mozdulatával magához szorította és így tartotta maga mellett egészen hazáig.

Néha megtörtént, hogy Armand egy-egy pajtásával beszélgetve és nevetgélve jött ki az isko-

lából és akkor Bernardné hirtelen támadt nyugtalansággal huszféle kérdéssel ostromolta fiát: „Ki volt az? Hogy hívják? Szüleinek mi a foglalkozása? Igazán barátoddá akard fogadni?“ — És ha Armand korának könnyen fellobbanó lelkesedésével melegen beszélt fiatal iskolatársáról, ha okosságát vagy jó szívet dicsérte, Bernardnét kínos érzés fogta el; máris bizalmatlanságot érzett az új jövevény iránt, aki elvont tőle valamit gyermekéből. Tudta, hogy ez igazságtalanság, és vádolta is magát érte. Ellenkezőleg, nem inkább örvendeznie kellett-e volna, hogy Armand ily szerető szívé és barátságos?

— Hivd meg hozzánk ezt a fiatal embert, szólott erőt véve magán. Örülni fogok, ha nálunk láthatom.

Es mikor viszontlátta a fia tanulótársát, iparkodott nagyon szeretetreméltónak lenni irányában, mintha meg akarta volna magát büntetni rossz indulataért. De nem igen sikerült neki, hiába erőlködött, és csak akkor lelte ismét föl önmagát, mikor az a másik eltávozott és fia megint egészen és egyedül csak az övé volt.

Armand teljesen tudatában volt annak, mennyi kizárólagosság és bizalmatlankodó féltékenység van anyja szeretetében. Mert nála minden, esze ép úgy mint érzelemvilága, rendkívül koránfejllett volt, épen ama különös nevelésnél fogva, melyben nagyon magányos, nagyon dédelgetett, anyja szoknyája mellett eltöltött gyermekévei alatt részesült. Ebben a kiváló természetű lényben nem volt semmi azokból az önző, durva, hálátlan ösztönökből, melyek, fájdalom! természetes tulajdonságai a nagyon fiatal embereknek. Ez a rendkívüli gyermek, aki kitűnően végezte tanulmányait és játszva aratta az egyetem babérait, megértette, védelmezte, bámulta az anyai szívet, mely oly heves,

szinte a szenvedésig fokozódó szeretettel szerette őt és mindig csak kegyeletes, könnyed kézzel, a meglett férfi gyengédségével illette.

Bernardné öröme határtalan volt, midőn látta, mennyire és mily igazán szeretik. Ekkor azzal vádolta magát, hogy túlságosan lefoglalja fiát és nagyon is magához köti. Házához vonzotta Armand barátait, szívesen látta őket és több szabadságot akart neki engedni. Armand azonban, távol attól, hogy e szabadsággal visszaéljen, ahogy más fiu tette volna: csak megkettőztette buzgólkodását és megindító figyelmességét. Bernardné több éven keresztül a legboldogabb anyja volt.

Legnagyobb örömei közé tartozott, ha fia karján gyalog sétálhatott Páris utczáin. Armand akkor a collegium utolsó évét végezte; nyulánk, kedves megjelenésű fiatal ember volt és jól, minden félszegség nélkül öltözködött. Bernardné maga pedig győzelmesen lépte át a harminczhatodik évet. Amerre mentek, nem egy fej fordult feléjük; de a szép özvegy észre sem vette, hogy most is van még számára minden férfinak egy hirtelen, álmélkodó pillantása, annyira el volt foglalva azzal, hogy a nőknek egy perczre fiára szegzett szemében meglesse azt a futó mosolyt, mely oly világosan mondja: „Milyen csinos fiú!” Úgy látszott különben, hogy Armand nem törődik vele és az anyja egy édes örömmel gazdagabb volt, midőn azt mondhatta magának, hogy az ő drága fia, amilyen eszes és koránfejlett, egyuttal oly mocsoktalan tiszta is és ennyire nem tudja, milyen szép.

Bernardné nem egyszer gondolt a serdült kor ama komoly fordulópontjára, arra a veszedelmes átalakulásra, amikor az ifjú férfivá lesz. Igen, megjön a nap — az az átkozott nap! — amelyen az ő Armandja más nőt fog szeretni, másképen és jobban, mint az ő édes anyját. Ez a gondolat oly

kinos fájdalmat okozott neki, hogy megszálta a gyávaság; meg sem akart állapotodni e gondolat mellett és elűzte elméjéből. Armand bizonynyal — csakhogy későbbben, oh! sokkal későbbben, mikor majd már elvégezte a jogot és valami pályára adta magát, meg fog házasodni. Ez egészen természetes. És akkor ő is okos lesz és segíteni fogja fiát az olyan élettárs megválasztásában, aki képes lesz őt boldoggá tenni. De a szerető, ez a tolvaja az ifjú sziveknek, aki elcsalja a fiút anyja mellől, hogy felkorbácsolt érzésekkel, beesett szemekkel küldje neki vissza, az a némbor, ő előtte, a nem egykönnyen felejtő korzikai asszony, a feslett kéjvadász tisztalelkű özvegye előtt, a követelő, féltékeny anya szemében már eleve is gyűlölt ellenség volt, akire csak haragtól reszketve, összeszorított fogakkal tudott gondolni.

IV.

Ezt a jövődöbeli vetélytársnöt Bernard des Vignes-né maga vezette házába, abban az időben, midőn fia épen huszadik évét érte el és megkezdte jogi tanulmányait.

Henriette Perrin volt a neve és napi fizetésért házhoz járó egyszerű munkáslány volt. Bernardné egyik barátnéja, egy igen jótékony szívű hölgy, a legmelegebben ajánlotta neki a fiatal leányt. Mint apátlan és anyátlan árvának, alig tizenkilencz éves korában a megélhetésre nem volt egyebe a keresményénél — három frank és étkezés — és ily csekély eszközökkel még módját ejtette annak, hogy segítségére legyen elaggott nagynénjének, akinél lakott. Bernardnét mindjárt első látásra megnyerte ez a csinos kis lány, ki oly helyes, oly illedelmes volt és a párisi lányok amaz ösztönszerű izlésével öltözködött, amelylyel méter-

jét húsz sous-ért vásárolt, saját ügyes kezökkel összetoldott ruhájokban legott előkelő dámáknak látszanak. Léontine, az öreg komorna is barátságába fogadta a kis munkáslányt és úrnőjének a legkedvezőbb értesülésekkel szolgált felőle.

— Szegény kis lány! szólt Bernardnénak. Reggeli nyolcz óraker már beállít; pedig gyalog és még hozzá étlen-szomjan jön Vaugirard legvégéről. Amint elhoztam a kávéját, szó nélkül, és olyan zajtalanul, akár a kis egér, letelepszik a kis szalonban az ablak mellé. Oh, valóságos Meg-sekukkan kisasszony! Aztán rajta! szaporán, szaporán, öltöget egész nap . . . Meg milyen szemrevaló is még azonfelül . . . A nagysága észrevette, ugy-e, milyen gyönyörű szőke haja van . . . Derékát meg két kézzel át lehetne fogni . . . Mint-hogy a nagysága megengedte, hát egy kis asztalkán adom be neki az ételét. Mert bizony igaza van a nagyságának, hogy nem való ám az ilyen fiatal teremtésnek a cselédszoba meg a szolgálk társasága . . . Nagyon tisztán eszik; egy kenyérmorzsikát sem hullajtana el! Ilyenkor aztán beszélgetünk egy kicsikét. Elég baja van szegénykének, azt bizony elhiheti a nagysága. Tessék csak elgondolni, hogy nála nélkül a nagynénje most szintén ott volna azok közt a tubákoló vén asszonyok közt, akik a Salpêtrière *) előtti padokon a napon sütkéreznek. Olyan fiatal, olyan derék és máris családi gondok terhelik! Igazán megesik az embernek a szive rajta!

Bernardné csakhamar személyesen is meggyőződött róla, hogy a fiatal munkáslány csakugyan megérdemli mindezt a dicséretet; mindig szelid, félénk, szorgalmas és megindító kis teremtésnek látta, és hogy tanujelét adja iránta való

*) Szegény, öreg asszonyok menedékháza.

jóindulatának, három munkanapot biztosított neki minden héten. Már megszokta, hogy, ha keresztül-megy a kis szalonon, ott lássa az ablakfülkében azt a munkája fölé hajló csinos szőke fejet, és sokszor megállt, hogy néhány biztató szót intézzen Henriettehez. Sőt a kis lányban, úgy látszik, különös varázs rejlett, mert Bernardné, ha nem látta a megszokott helyén, a sajnálkozás egy nemével mondta:

— Lám! ma nem az ő napja van!

Több hónap mult el így, midőn Bernardné egy napon bizonytalan helyesírással és ügyetlen kézvonással megírt levelet kapott, melyben Henriette elbucszúzott tőle, megköszönte neki iránta tanúsított jóságát és arról értesítette, hogy állandó foglalkozást talált valamelyik divatos szabónénál.

— Az a kis lány bizony maga is eljöhett volna, hogy ezt megmondja, gondolta magában Bernardné kissé sértődötten. Azt hiszem, elég szíves voltam hozzá . . . De végre is, ezeknek az embereknek drága az idejük. Abból élnek. Annál jobb, ha jó helye akadt.

És nem gondolt többet rája.

De néhány nappal később, midőn fia szobájában friss virágot akart a tartókba elhelyezni, a szőnyegen levelet látott heverni. Mialatt felvette, hogy az íróasztalra visszategye, gépiesen egy pillantást vetett a boritékra, elolvasta rajta az Armand Bernard nevet, és az írásban, legnagyobb ámulatára, a munkáslány gyermekes kezevonására ismert. Hirtelen gyanu nyilallt a szívébe. Volt-e joga vagy sem ennek a levélnek az elolvasásához? Ez a skrupulus három pillanatig sem bírta tartóztatni. A fiáról volt szó, és érte képes lett volna hamis esküre, gyilkosságra vagy bármilyen más büntetetre is. Gyorsan kivette tehát a levelet a boritékból és midőn széthajtotta, a következő szavak mocskol-

ták be és perzselték a szemét, mintha maró kén-savval öntötték volna le:

„Drága Armandom, várjál meg ma este az üzlet előtt, együtt fogjuk tölteni az estét.

„Imadlak.

Henriette.“

Bernardné szédülve, agyonsújtva hanyatlott hátra és rogyott le a fia munkaasztala előtt álló karosszékbe; minden haja szála tövén forróságot érzett, térde roskadozott a felindulástól.

Igy hát, amitől annyira tartott, amit alig — és csak mint a távoli jövőben bekövetkezhetőt — mert előre látni, már megtörtént valóság volt. Fiának szeretője van. És még kicsoda! A házhoz járó varrónő! Miért nem inkább a cseléd, a mosogató leány? — Igen, az ő Armandja, akit még tegnap oly tisztának gondolt, mint a tavasz virágát, az ő előkelő, arisztokratikus gyermeke, karcsú természetével, halavány arczával, aki olyan, mint valami királyi vérből származó kis herceg, azé a külváros utczáin felnőtt, Páris söpredékéből kikerült lányé volt! Kétségkívül szereti, és talán csókjaival borította ezt a mosóné-számla módjára megirt levelet. És ő nem látott semmit, nem gyanított semmit! Oh, milyen vak, milyen döre volt!

Hogy-hogy! együgyű jóságában ő maga nyitott hát ajtót és fogta partját annak a ledér lánynak?! Sőt mi több — most már emlékszik — még külön figyelmeztette Armandot a varrónőre és jóindulattal beszélt róla előtte! Hát azért szentelte Armandnak élete minden percét, házassága alatt ezért szenvedte el panasz nélkül a sértések, az elhagyatottság hosszú éveit, ezért mondott le a remélt, a biztos boldogságról, midőn eltávolította de Voris ezredest! Azért történt mindez, hogy ez a fiú, akit úgy őriztek, mint a fukar örzi a kincsét, akit úgy gondoztak, mint valami melegházi nő-

vényt, — hogy az anyai gond e remekműve, akit az ő méhe szült, az ő önfeláldozása és szeretete teremtett, egy percz alatt, nemének első hívó szózatára, érzékeinek első fellobbanására, egy grisette gyönyörűségére szolgáljon, egy afféle hitvány leánynak legyen játékszere és kedvtelése! És ő még elég naiv, elég ostoba volt azt hinni, hogy az ő fia külömb, érzületében finomabb a többi férfinál! Hogy is ne! Mégis csak az apja vére folyik ereiben, az a kicsapongó, feslett vér, mely miatt a potrohos Bernard-t csakhogy szélütés nem érte a legutolsó vászonceléd láttára. No már igaz, gyönyörű egy história!

Bernard des Vignes-né megtörten, dúlt kedélylyel, mélységes elkeseredéssel és csüggedéssel szívében, szemeit a végzetes levélre függesztve, ült ott fia csinos szobájában, ahol minden, az elegáns butorok, a kellemesen mérsékelt világosság, a szép kötésű könyvek, egészen az íróasztalon elrendezett apró bőrtárgyak illatáig, fia finomult életszokásaira és tiszta gyermekéveire emlékeztették. És az a kezében levő levél, mint valamely angol park sétáutainak simára gereblyézett porondján talált béka, — az a nép szagát magával hordó, a fűszeresnél vásárolt papirra mázolt levél, két vaskos helyesírási hibájával és elemi iskolás gyermek kezevonására emlékeztető, közönséges írásával, az undor émelygését idézte fel a tisztességes nő szívében.

Egyszerre Armand lépett be, tanuló-mappájával hóna alatt, gondtalanul, könnyedén, szemében az ifjúság tűzével; meglepve, hogy anyját szobájában találja, jókedvűen felkiáltott:

— Nini, te itt vagy! Jó napot, édes mama!

De Bernardné mereven és sápadtan felemelkedett. Henriette levelét az íróasztalra ejtette és mig reszkető ujjával rámutatott, érczsengésű, haraggal és sértő megvetéssel telt hangon, aminőt Armand még sohasem hallott tőle, így szólt:

— Olvastam; máskor legyen gondod rá, hogy szeretőd leveleit ne hagyjad szanaszét heverni.

És aztán, szinte fuldokolva, még hozzátette:

— Ilyen személy!

Ezzel a haragos anya otthagya a hüledező, szegényében biborvörösre vált fiatal embert, kiment és becsapta maga után az ajtót.

V.

Pedig a szegény gyerekek ugyancsak menthetők voltak.

Ha Armand keresztül ment a kis szalonon, ő is, ép úgy mint édes anyja, érdeklődött a bájos arczocská iránt, mely ilyenkor könnyedén meghajolt, mintha köszönteni akarná. De jámbor ügyefogyott létére nem látta sem a hirtelen elkapott, és mégis oly édes pillantást, mely sebtében feléje és mégis oly pirt, mely olyankor a varrónő arczába szökött. A lány pedig az első percztől fogva, amint megpillantotta Armandot, — oh! rögtön, első csapásra és minden védekezés nélkül, belé szeretett, és a finom, szép fiatal ember arányos taglejtéseivel, mélytüzű, szelid szemével olyannak tűnt fel előtte, mint valami felsőbb lény. Henriette tisztességes leány volt, de ismerte az életet. Még tanulóévei alatt, a lánypajtásai között folyó beszélgetések felvilágosították. Vágya azonban sohasem lett volna elég vakmerő arra, hogy felemelkedjék ébredő szerelme tárgyáig.

Az ő szemében Armand a „gazdagok“ közül való volt; azok közé tartozott, akiket a szegények nem ismerhetnek, és csak messziről láthatnak. Bizonyosra vette, hogy már van „barátnője“ — a külvárosban nem igen tételezik fel, hogy férfi husz éves koráig tiszta maradjon — de hogy az, akit

szeret, nem lehet más, mint az ő köréből való nő, valami „nagy dáma.“ És Henriette, bár nem ismerte azt a nőt, de anélkül, hogy legkevésbé is kételkedett volna létezésében, igen szerencsésnek találta és megirigyelte azért az örömeért, hogy gyűrűvel megrakott ujjai végigsimíthatják a fiatal patriczius mindig kissé rendezetlen, lázadó, fekete haját. Ő, a szegény lány, kénytelen azzal is beérni, hogy távolról és tisztelettel megbámulja. Ha Armand arra menet azt mondta neki: „Jó napot, kisasszony“, Henriette valami kimondhatatlan édes gyönyörűséget érzett a szívében. De azt képzelni, hogy magára vonhatná Armand figyelmét, hogy tetszhetnék neki . . . Dehogyan is! csak nem lesz ennyire esztelen!

Armand elragadónak találta. Vonzódott feléje, szíve minden kíváncsiságával, a romlatlan ifjú egész hevével, akiben csak épen most éledt fel és fejlődött ki egész szenvedélyével a vágy érintetlen virága. Igaz, hogy mindeddig tiszta maradt, nem ismervén sem a collegiumbeli hálótermek gyalázatosságait, sem a megvásárolt szerelem brutálisságait. Most azonban a krízis órája ütött. Már csak annak a pusztá gondolatára is, hogy az a bájos leány itt tartózkodik, vele egy fedél alatt, valami hirtelen támadó lankadtság súlya nehezedett Armandra és képtelenné tette minden munkára. Egyszeribe ott hagyta nyitott könyveit, önmaga előtt kitalált valami képmutató ürügyet arra, hogy járhasson-kelhessen a lakásban, keresztül-mehessen a szobán, melyben Henriette varrt, egy-egy gyors pillantást vessen feléje és elkapja tekintetének röpke villámát. Azután visszatért tanulószobájába, fáradtan a pamlagra dobta magát és ott maradt kimerülten, forró homlokkal, lázas kezekkel, ásítózva és siró kedvvel.

Végre Henriette, aki jobban ismerte az éle-

tet, észrevette, milyen zavart az a fiatal ember, ha előtte találja magát. Lehetséges-e? Kedvére való-nak találná? Ez a finom, „módos“ kis „urfi“, amint gondolatban, népies beszédjével magát kifejezte, — ez az Armand, kire úgy tekintett, mintha más fajból való volna, mint ő maga, akiben valami félisten-félet látott, figyelmére méltatná?! Mesterkéletlen alázatosságában ez a gondolat eleinte egészen elkábította. Azután végtelen, odaadó sze-relem árasztotta el szivét.

Ah! Armandnak csak intenie kellett! Min-dent, amit csak kíván, és azonnal. Henriettenek nagyon egyszerű, tisztán ösztönszerű lénye nem ismerte a kacérságot és a szerelem fortélyait. Igen, egy szemhunyorításra készen volt felajánlani ön-magát és virágzó ifjúságát, kivált készen volt oda-adni a szivét, melynek mélyén valami titokzatos, ellenállhatlan erő felemelte és Armand karjaiba kényszerítette. Már is szemére lobbantotta önmagá-nak, hogy nem nyújt Armandnak módot a köze-ledésre. Oly bátortalannak látta, és annyira sze-rette volna biztatni. De nem tudta legyőzni a szégyenkezésnek egy utolsó, megátalkodott marad-ványát. Pedig oly könnyű lett volna Armand pil-lantását hasonló pillantással, mosolyát hasonló mosolylyal viszonzni. „Milyen libuska vagyok!“ gondolta. Most már, ha elment mellette, még csak a fejét sem merte többé felemelni. Így aztán napok multak napok után, anélkül, hogy az imádott ifjú csak sejtette is volna, mennyire istenítik, vagy az ügyetlen Daphnis csak észre is vette volna, hogy úgy várják, mint Jupitert.

A katasztrófa azonban elkerülhetlen volt.

Egy szép vasárnapon — az idő május vége felé járt — kék éggel, világos ruhákkal ékeskedő, verőfényes vasárnapon, Armand, kinek valamelyik pajtásánál kellett volna ebédelnie, vagy négy óra

tájban elbucszúzott édes anyjától és csak úgy czél nélkül, sétálni indult.

Alig hogy künn találta magát, a lány levegő és a ragyogó napfény ellenére is, egyszer csak végtelen szomorúság fogta el. Megirigyelte mind ezeket az egyszerű népeket, amint ünneplő kedvökben, párosával elhaladtak mellette. Melyik párisi ember, első ifjúságának háborgós óráiban, nem ismerte ezt az ellankasztó csatangolást, az egyedüllétnek és szorongatásnak ezt a fájdalmas érzését a sokadalom közepette?

Vontatott léptekkel mindvégig bejárta az egész rue des Saint Pères-t, jobbra befordult a rue de Sèvres-be, áthaladt a platán-fákkal beültetett square-on, elment a Bon Marché csukott kirakatai előtt és azután a Laennec kórház régi fala mellett elnyuló széles gyalogjáró mentén tovább folytatta útját. Nyári vasárnapokon, ilyentájt, a papi negyednek ez a széles utcája jóformán néptelen szokott lenni. Az ájtatossági holmik bódéi zártak. A buzgólkodók és az árvagyermekek csapatai már hazatértek a vecsernyéről. Csak néhány ritka járókelő, holmi kiöltözött munkások vagy apró polgár-emberek. Imitt-amott két fehérkeztyüs baka, vagy valami arra siető pap fekete reverendája. Ennyi az egész. És tiz perczenkint, a kocsiút közepén az omnibusz hajtat arra, nehézkes zökkenésekkel, mintha aludnék.

Csak a kórház bejárója előtt, a szegényes árúhelyek körül, hol virágot, süteményt és narancsot kínáltak, tartott fenn némi élénkséget a látogatók jövése-menése. Ebben a környezetben látta meg Armand Henriette-t, egészen váratlanul, alig néhány lépésnyire maga előtt.

Igénytelen, fehér pettyes olcsó kis kék ruha volt rajta, mely azonban pompásan emelte ki hajlékony, karcsú termetét. Közönséges, barna szal-

makalapján helyes kis buzavirág-bokréta rezgett és csinos keztyübe bujtatott keze a vállán nyugvó, kifeszített ernyőt fogta. Elbájolóan kedves volt így ez a párisi kis leány, maga a megtestesült ifjuság. Amint felismerte Armand-t, arcza rózsás pirba borult, és mindene: viruló ajka, ragyogó foga, harmattól nedves nefelejts szeme, aranyos fényben csillogó szőke haja, egészen szerény, üde öltözetéig, mosolyogni látszott.

Armand megemelte kalapját és bár szive nagyokat dobbant, már-már tovább ment volna a gyámoltalan! De Henriette oly nyájas: „Jó napot!”-tal köszöntötte, hogy megállott és most szeretett volna beszélgetést kezdeni, de nem igen tudva, mit mondjon, kissé remegő hangon azt kérdezte tőle, hol jár erre.

A lány hasonló elfogultsággal felelt és igen gyorsan beszélt, csak épen hogy beszéljen:

A kórházból jön, kis édességet vitt két hét óta betegen fekvő nagynénjének. De a baj nem komoly. A jó asszony már sokkal jobban van és nemsokára átkerül a lábbadozók azilumába, aminek Henriette nagyon örül, mert olyan szomorú, mikor az ember „a házat minden este egyedül találja.”

Egyikök sem gondolt arra, amit beszélt. Mélyen egymás szemébe néztek és szinte megremegtek a felindulástól. Olybá vette mindakettő ezt a beszélgetést, mint valami rendkívüli eseményt. Hogy így, nyílt utcán megszólította ezt a fiatal leányt, akit elvégre is alig ismert, Armand életének legmerészebb tette volt; a szerelmes munkásleány pedig ép annyira ki volt kelve magából, mint a tündérmesebeli pásztorleányka, mikor aranyos hintón megérkezik a királyfi, hogy megkérje a kezét.

A fiatalok, anélkül, hogy észrevették volna,

egymás oldalán tovább indultak. Armand hiába kereste, mit mondjon; száját száraznak érezte, halántékán hevesen lüktetett a vére.

— És persze, kisasszony . . . mostan . . . sétálni fog menni?

— Oh jaj Istenem, dehogy! Szép lassacskán hazamegyek és elkészítem kis ebédemet . . . Nem sok fogásból fog állani, elhiheti . . . Azután pedig jókor lefekszem . . . Hiszen tudja, hétkor reggel már talpon kell lennem.

Armand remegett arra a gondolatra, hogy Henriette most már el találja őt hagyni, hogy távozni fog, többet nem lesz vele. Valami, szerinte hallatlanul vakmerő terv villant meg agyában, és megszállva a félnék ember hősiességétől, akadozva így szólt:

— Az imént azt mondotta, kisasszony, hogy nagyon szomorúnak találja, ha az estét egyedül kell töltenie . . . No lássa, minthogy épen szabad, . . . ha nagy örömet akarna nekem szerezni . . . oh! biztosíthatom, igen nagy örömet . . . akkor megtenné . . . hogy eljönne velem ebédelni.

Henriette szinte megszédült örömeiben és meglepetésében. Azt hitte, álmodik. A tündérmese folytatódott.

— Hogyhogy, ezt akarná Armand úr? — és ez a keresztnév, melyet Henriette most ejtett ki először, máris a bizalmasságnak egy árnyalatát teremtette meg köztük. — Komolyan érti? .. Meghí engem ebédre?

Armand azt hitte, hogy a lány vissza akarja utasítani ajánlatát, és ettől való félelmében még jobban nekibátorodott.

— Igen, igen, szólt. Ebédeljünk együtt . . . Csak úgy, mint két jó pajtás . . . Engem egy barátomnál várnak. De az nem baj! Majd kimentem

magamat. A vendéglőből majd értesítem . . . Oh, fogadja el! Olyan boldoggá tette!

És a legnagyobb zavarban még hozzátette:

— Maga olyan elragadó! Annyira szeretném közelebről ismerni, annyira szeretnék barátja lenni!

És megkoczkáztatta, hogy felajánlja karját.

Henriette elfogadta. Úgy érezte, hogy forog vele a világ, és elragadtatásban, most már ő is elárulta titkát és halkán susogta:

— Milyen boldogság! Én, aki mindig csak önre gondolok!

Szegény gyerekek! Alig negyed órája, hogy szabadon beszélhettek egymással, és naiv őszinteségökben máris vallomást cseréltek. Álmélkodva, némán a boldogságtól, haladtak tova, anélkül, hogy tudták volna, merre mennek. Kértek a boulevard Montparnasse-ra, hol számos sétáló járt, és a jó emberek mosolyogva fordultak hátra, hogy szemökkel kövessék ezt az összeillő, elbájolóan kedves, szép fiatal párt. De a szerelmeseket annyira elfoglalta az ő saját mélységes gyönyörűségek, hogy nem igen figyeltek egyébire. Ismét beszélgetni kezdtek. Visszaemlékeztek a bátortalan-ság és tartózkodás napjaira.

— Hát igaz? kérde Armand. Maga már régtől fogva érez irántam egy kis rokonszenvet?

— Azaz hogy, felelt Henriette, csak azokért a percekért éltem, mikor ön keresztülment a kis szalonon . . . Ha csak fordulni láttam az ajtó gombját . . . bizonyos lehet benne! mindjárt eltaláltam, ön-e az . . . Oh, ha tudná . . .

— Lehetséges-e? És én semmit sem vettem észre!

— Oh! én, szólt Henriette, szemében egy szikrányi hamiskodással, én igen jól láttam, hogy nagyon sűrűn megy el mellettem.

— És ha elgondolja az ember, kezdé ismét Armand nekimelegedve, hogy akár mindig ennyiben maradhatott volna minden, és ma esteli találkozásunk nélkül . . . Csakhogy, most már ennek vége, szerencsére! Teljesen vége! Milyen jóságos véletlen, hogy találkoztunk! . . . Kicsibe múlt, hogy szó nélkül tovább nem mentem. Oly kevés elszántság van bennem! De mindjárt a szeméből megláttam, hogy meg kellene szólítanom, hogy maga szívesen venné . . . Most már ismerjük egymást, úgy-e bár? És majd kicsináljuk valamiképen, hogy viszontláthassuk egymást . . . sokszor, oh, amilyen gyakran csak lehet! . . . és maga lesz az én kis barátóm, akarja?

És a kis leány, parasztos őszinteségével, melyet a skeptikus ugyan könnyen orozatlanságnak vehetett volna, míg Armand imáadásraméltónak találta, — fojtott hangon, lesütött szemmel felelte:

— Hiszen látja . . . hogy akarom!

VI.

A Montparnasse pályaudvar közelében bementek a Lavenue-vendéglőbe, melyet Armand némileg ismert, mert egyszer ott reggelizett néhány jogászbarátja társaságában; az ugynevezett kertbe telepedtek, mely gázlámpa-oszlopoknál és kalapfogásoknál egyébbel nem igen volt ugyan beültetve, de melyet aznap egy a szomszédban virágzó ákác tavaszias illattal töltött meg. Armand először is néhány mentegetődző sort küldött egy hordárral oda, ahová hivatalos volt, azután megrendelte, vagyis helyesebben, elfogadta a hatalmas tekintélylyel fellépő főpinczér által eléje szabott menüt. Bánták is ők a halat à la Joinville vagy a filet à la Rossini! Szemtől szembe ültek egymással, egyik

a másikat majd fölfalta tekintetével, úgy csacsogtak, mint ahogy a madarak csiripelnek, és minden egymással váltott mondásuk, mint: „Vizet kérek, egész teli tessék tölteni,” vagy pedig „Még egy kis halat,” merő vágy és szerelem volt.

Armand rávette új barátnéját, hogy beszéljen valamit életéről. Henriette akkor elmondotta neki egyszerű kis történetét. Már az igaz, hogy nem valami kényes módra nevelődött, nem bizony. Mégis, kicsi gyermekkorában nem volt épen túlságosan rossz dolga. Özvegy édes apja ügyes mechanikus volt, elég szépen keresett és minden szükségessel el tudta látni kis leányát és öreg nővérét, aki gondját viselte a gyermeknek. Egy napon azonban valami hajtókerék elkapta és szétmarczangolta a szegény embert, úgy hogy nyomorúságosan elpusztult. Henriette most már egyedül maradt a nénivel, ez pedig, egyszerű falusi asszony lévén, nem értett semmiféle mesterséghez. Az apa munkaadója fizetett ugyan némi járadékot az árvának; az öreg néni meg takarítani járt. Hanem mindamellett elég nehéz soruk volt. A kis leány, aki épen akkor végezte volt első áldozását, kénytelen volt azonnal munkába állani, ott kellett hagynia az iskolát, ahol különben sem valami sokat tanult.

— Oh, Armand úr, ha látná a mázolásomat, meg micsoda csúf hibákat ejtek . . . Úgy röstelkedem érte!

És elmondotta a keserves nyomor hosszú éveit, mint szállingózott el darab darab után a házi berendezés szegényes fényűzése, hányszor nem vándorolt a fali óra a zálogházba, csakhogy levesnek való húst lehessen venni, és rendes időközökben milyen rémületet okozott a házbérnegyed közeledése. Csak az volt a szerencse, hogy Henriette hamarosan elég ügyességre tett szert a mes-

terségében, és most már van miből élni — oh! elég szűken, de mégis csak megélnek valahogy. Ezentúl meg valószínűleg még inkább meg fog javulni a sorsa. Említették őt madame Pamélanak, a híres szabónénak, akinél most épen üres helye akadt, és így reménysége van arra, hogy már a legközelebbi napokban, talán már holnap, bejuthat abba a kitünő házba, és ott százötven, sőt kétszáz frankot is kereshet havonkint.

Armand hallgatta és szánalom hatotta át ez iránt a gyermek iránt, aki már annyit dolgozott és annyit szenvedett. Összevetette ezt a nélkülözéssel teljes existenciát, melynek legrosszabb óráit is majdnem jókedvvel beszélte el a fiatal lány, a saját maga dédelgetett, gondtalan gyermekkorával. Elgondolta, hogy az arany, melylyel ebédjüket fogja kifizetni, hajdan elegendő lett volna arra, hogy Henriette és nagynénje egy hétig megéljenek belőle. Armandnak kitünő szíve volt és szeme könnybe lábbadt, mialatt a munkásleány az ő szingazdag, egy csomó fájdalmas, élethű részlettel élénkített beszédjével föltárta előtte a népnek, annak a nyomorában is oly bátran kitartó, életrevaló, derék népnek, szokássá vált erényeit és naponta gyakorolt lemondását.

Esteledett, mikor felszolgálták a kávé. A fiatalok elhagyták a vendéglőt. A nyugvó nap esti pirján kigyulladtak a gáz sápadt lángjai. Mikor Henriette egész természetesen, meghitt házastársi mozdulattal újból Armand karjába fűzte kezét, a fiatal embert nagyon édes érzés töltötte el.

Egy nyitott viktorias kocsisa, megállítván lovát a gyalogjáró szélén, intett nekik.

— Az este olyan szép, szólta a tanuló. Nem kocsikáznánk egyet a Bois-ban?

— Oh! igen, kiáltott fel örömmel a kis grissette. „Olyan jól esik igazi fákat látni.“

Megvallotta, hogy világ életében tán négyszer sem kocsikázott nyitott hintóban. Eleinte tettszett is neki nagyon és úgy csacsogott, mint valami iskoláslány.

A mező? Jóformán nem is ismeri. Nyár idején, vasárnap délután, ha szép volt az idő, a néni egy üveg vörös borral megfestett vizet meg kis hidegfélét tett kosárájába és azzal elmentek az erődítésekre, ebédelni meg „jó levegőt“ szivni.

— De ugy-e bár, szólt, az még nem is igazi mező, ameddig gyári kupolákat meg a konyhakertészek borító harangjait látni mindenfelé?

Ami pedig a boulognei erdőt illeti, hát a Jardin d'Acclimatation-ban már látott egyszer valami undok csúf vadembereket. Nagyon nagy ott a tolongás, nagyon sok a por, meg aztán olyan soká kell várakozni, míg az ember visszajövet elkaphatja a lóvonatot. Így este azonban igen kellemes lehet.

Teljesen besötétedett, mire kiértek az Arc de Triomphe köröndjére és mikor a mérhetetlen, csillagos égboltozat alatt ott látták maguk előtt az avenue de l'Impératrice széles, homályban fekvő útját, melyen a kocsilámpák megszámlálhatlan sora, mint valami óriási lidérczfény siklott végig, Henriette hosszan felsóhajtott bámulatában és elhallgatott, mintha megbűvölték volna.

Armand közelebb húzódott barátnéjához és megfogta kezét. Minthogy ez visszavonta, eleinte azt hitte, ellenállással találkozik. De Henriette levette keztyűit és csendesén átengedte neki fedetlen két kezét; és erre az első érintésre mindakettejüket kéjes borzongás járta át. A levegő lehült, a fiatal lomb illatától áthatott erdei lehellet érintette arcukat. A sok mozgásban levő kocsi halk moraja, melyhez a lovak ritmikus ügetése adta meg a zavaros ütemet, lágyan ringatta őket és úgy érez-

ték, mintha hullámzó ár ragadná őket tova. Ekkor a fiatal ember oda hajolt Henriette füléhez és hévvel suttogta: „Szeretem!” És a homályban barátnéja tekintetét kereste, mely bensőn és révedzően tapadt az övéhez.

Henriette elgondolkozott. Életének ez volt legédesebb, de egyuttal legkomolyabb órája. Nem-sokára Armand haza fogja kisérni, egészen ki Vaugirardba, a rue Lecourbe legvégére. Az öreg néni nincsen otthon; és ha Armand majd arra kéri, hogy engedje vele jönni a lakására is, nem fog neki nem-et mondani, nem lesz ereje bármit is megtagadni tőle. Különben is, teljesen egyre megy, akár még ma este, akár holnap vagy később, — csak az övé lesz.

Sajna! nem áltatta magát illuziókkal, ő, a nép gyermeke. Ez a fiatal ember — most különben sokkal inkább ártatlannak ítélte, mint annakelőtte — beléje szeretett, semmi kétség. De vajjon mennyi ideig fogja szeretni? Henriettenek nem volt egyebe, amit odaadhatott volna, csak ifjúsága, meg szegény szive. Minden bizonynyal csakhamar szégyelni fogja az olyan egyszerű, olyan „közön-séges“ kedvest. Csak nagyanyó meséiben történik meg, hogy Búbajos királyfi feleségül veszi Szamár-bőrt meg Hamupipőkét. És még ha mindjárt múlt, ha maradandó érzélemmel birná is magához fűzni, mindennek ellenére előbb vagy utóbb mégis csak válniok kellene.

Nagyon sok kis barátnéjának is ez volt a története. Egy-két vagy három könnyelmű, szép esztendő egy fehérkezű szerető oldalán, aztán Isten hozzád örökre. Nem! Nem volt okos dolog, a mit most cselekedett! Egy napon ő is csak úgy el lesz hagyatva, mint többi munkástársnője valamennyi. A legtöbbje, a lusták, a torkosok, a tet-

szeni vágyók, „rossz személyek“-ké lettek. Egyik-másik, az okosabbja, végre is férjhez ment valami magafajta emberhez, darabos, mosdatlanszájú munkáshoz, a ki héttőt tart és néha napján veri is a feleségét.

De minek már előre keserűséget okozni magának? Elvégre is, nem volt-e jóformán minden szegény lánynak ez a sorsa? Az ifjúság elmúlik, mint a virág, és azután gyötrődni kell az egész életen keresztül. Boldogok azok, akik egy kevés, nem túlságosan brutális szerelmet találtak, kiknek volt némi rövid örömük, holmi kedves kis regényök életük tavaszán! Sőt Henriette még különösen szerencsefiának tekinthette magát, mert ő legalább csinos volt, elég csinos arra, hogy megnyerje tetszését ennek a szép fiatal embernek, ki annyira szorongatja kezét és halkán oly lángoló szavakat suttog fülebe. Mennyire csábítja, női finom érzését mennyire dédelgeti minden ebben az előkelő családból való fiúban, a gazdagok gyermekében, azzal az ő tiszta, halvány arczbőrével, behizelgő hangjával!

Az ügyetlen kezdő, a szerelem kis diákja nem is sejtette, hogy ennyire áhitozzák, és máris túlboldog volt, csak hogy megérintette azt a testet és érezhette a nő illatát. És akihez vágya szállott, a tudatlanságát elvesztett, szüzsies leány, még mámorosabb volt, mint ő maga. Henriette szerette volna megölelni, magához szorítani, magába szívni, mint egy csokor virágot. Sokáig tartóztatta magát, de végre már nem bírta tovább és miután előbb körültekintett a sötétségben és meggyőződött, hogy a kocsisorból senki sem figyeli őket, csöndesen a fiatal ember ajkaira szorította ajkát és a két szerelmes észrevétlenül az éjjeli sokaság közepette, a csillagok fenséges álmodozása alatt váltotta első csókját.

VII.

Armand akkor este csak jóval éjfél után tért haza édes anyja szállására.

Vaugirard legvégéről jött, mámorosan első szerelmi diadalától és győzedelmes léptei a világos májusi éjszakában fölkeltették a csöndes utcák viszhangját.

Felejthetetlen est! Merészsége még most, emlékezetében is, zavarba ejtette. Vajjon ő volt-e igazán, aki arra merte kérni Henriette-et, hogy fölmeheessen hozzája? Ő volt-e igazán, akit ez kézen fogva vezetett föl a sötét lépcsőn keresztül?

Oh! az a lakás! Soha sem fogja elfelejteni. Pedig ugyancsak szegényes volt, az a két szoba a negyedik emeleten, és ugyancsak csunya az a csöpp ebédlő, melyet zsufolásig megtöltött a könyökcsövű vaskályha, a gömbölyű asztal, a varrógép és a távollevő öreg néninek egy sarokban összehajtott kanapé-ágya. Elég szánalmas volt a grisette kis kuczkója is, melyben két színes kép, Garibaldi és Gambetta, — a megboldogult apa politikai meggyőződésének emlékei — szépen megfért a keskeny fekvőhely fölé akasztott rézfeszülettel, meg egy fonnyadt barka-ággal.

De Armand ebben a nyomorúságos odúban ismeretlen paradicsomot látott megnyilni. Most jött el onnan; még remegett a megnyilvánult misztériumtól és ruháján, kezén, serjedző szakállában magával hozta a fiatal, szerelmes nő kéjes illatát, aki az imént bájosan, rendezetlen öltözetben, boldogságtól és könyttől csillogó szemekkel a küszöbön átfogta karjaival, hogy még egy utolsó pillanatra visszatartsa és hosszabbra nyujtsa ajkán a forró búcsúcsókot.

A szerelmesek megigérték egymásnak, hogy minél előbb ismét találkoznak. De Henriette jövő-

ben nem fogadhatja többé magánál Armand-t. Sőt nagy meggondolatlanság volt tőle, hogy egyszer is megtette. Ha csak róla lett volna szó — óh! Istenem, dehogy bánná a szomszédokat, meg a pletykájukat. De a néni nemsokára haza fog jönni a lábadozók azilumából és Henriette nagyrabecsüli a jóra való, derék asszonyt és nem akarna neki bánatot okozni.

Armand tehát kénytelen volt késedelem nélkül hajlék után nézni szerelme számára. Szerencsére dolgos, rendes életű tanuló volt s így erszénye elég jól volt ellátva; mindamellett, amennyire járatlan volt mindama segítő eszközökben, amelyekkel Páris e tárgyban szolgál, nem csekély zavarban találta magát. Végre elhatározta, hogy egy Théodore Verdier nevű jogász barátjához fog fordulni.

Ez a szeretetreméltó gyerek valamivel idősebb volt Armandnál, rendszeren évödni szokott vele szigorú erkölcei miatt és néha tréfásan „Bernard kisasszony“-nak nevezte. Ő is szüleivel lakott. De elkényeztetett fiú volt, kinek az anyai engedékenység folytán meg volt minden szabadsága, amelylyel ő természetesen visszaélt. Már ismert embere volt a quartier latin-nak, megszámlálhatatlan mennyiségű cigarettát szítt el, az utolsó dekadens formula mintájára verseket faragott, Bulliernél a „chic“-es napokon megjelent, sőt már bizonyos hírnévre tett szert egy pár XIII. Lajos korabeli stílusban tartott csapszékben is, hol túllármás nőszemélyek förtelmes rossz sörrel szolgáltak; és bár jó nevelése volt és szükség adtán meg tudta őrizni a jó társaság tónusát, mégis mindjárt elejétől fogva ösztönszerű bizalmatlanságot ébresztett Bernard des Vignes-nében, aki nem egyszer mondta fiának:

— Ez a te barátod nem igen tetszik nekem.
 . . . Mindenképen könnyelmű mihasznát nézek ki belőle.

Armand mindjárt a kalandját követő reggelen Théodore Verdierhez sietett és épen amellet érte, hogy az „erbe“-rímre negyedik rímet keressen a szótárban, egy gyújtó szonettre, melynek az volt a rendeltetése, hogy ábrándozásra keltsen valami — Florestine megrövidítése gyanant — Flo neví erőteljes barnát, aki mostanában épen a rue Monsieur-le Prince-nak egy japán ízlésben dekorált kis sörmérését tette vonzóvá, ahová egy csoport fiatal szimbolista író volt járatos.

Théodore jókedvű, hangos nevetéssel fogadta barátjának pirulva tett fél-vallomását.

— Bravo, „kisasszony!“ kiáltott fel. Gratulálok! . . . Különb, épen jó időben jöttél. Nemrégiben épen kiadtam az útját utolsó előtti szeretőmnek, és régi menedékünk — távoleső városrész, csendes ház — egészen neked való lenne, ha ugyan még szabad. Gyerünk és nézzük meg.

Elég tágas, tiszta, meglehetősen jól butorított szoba volt és két ablaka, mely levegővel és világossággal látta el, az Invalidesokat környező széles, befásított utak egyikére nyilott; „főtisztnek való“ szoba volt, a lakast kiadó asszony szavai szerint, akinek sokszor akadt dolga katonatisztekkel. Armand egy gyászos színnyomatot, mely Thiers-t ábrázolta, amint háromszáz képviselő karja a földbirtok felszabadítójának jelöli meg, Théodore tanácsára eltávolított a falról; meghagyta a butorzatnak két lámpával, egy szőnyeggel, néhány élő növénynyel való kiegészítését, hogy kényelmesebb és otthonosabb színe legyen, az első hónapot előre kifizette, túlaradó hálával köszönetet mondott barátjának és azután abbéli megelégedésében, hogy ezt a rejtekhelyet biztosította magának, boldogan hazatért.

A portásné átadta neki Henriette első levelét. Jó hír! Henriette megkapta az óhajtott alkal-

mazást Pamelánál, a hírneves szabónénál és már másnap, kedden, el fogja foglalni helyét. Arról azonban nem szólt, mennyire örül, hogy most már nem kell többé Bernardné szeme elé kerülnie, mert nem tudott volna ismét találkozni Armand édes anyjával anélkül, hogy meg ne halna szegyéneben. — Ha Armand félkilenczre, amikor Henriette elhagyja a műhelyet, szabad lenne, a rue de Rivoliban, az árkádok alatt találkozhatnának, a Hôtel Continental előtt. A levél néhány szerelmes, beczező szóval végződött és Armand édesen dobogó szívvel olvasta végig a nélkül, hogy ügyet vetett volna, tessék elhinni! akár a független ortografiára, akár a pesztonka-írásra valló kézvonásra.

Armand este csak ritkán távozott hazulról. Hogy édes anyjának föl ne tünjék eddigi szokásának megváltoztatása, fájdalom! (először életében) füllentett, valami diákösszejövetelt, holmi jogi föl-olvasásokat hozván fel ürügyül; és másnap pontosan megjelent a találkozón.

Henriette egész nap a rue Castiglione előkelő műtermében dolgozott, melyet az elegáns hölgyvilág oly jól ismer. De amint vége volt az étkezésnek — az alkalmazottak ott táplálkoztak — egy-kettőre nagy sietve összehajtogatta az asztalkendőjét, feltette kalapját, jó éjt kívánt mindenkinek, és mint a szálló fecske, repült az árkádok felé. Armand egy negyedórája várta. Henriette már messziről megismerte karcsú silhouette-ját. És aztán kart karba öltve, kéz a kézben és egymáshoz simulva, amennyire csak lehetett, könnyedén, mintha álomban járnának, elindultak szerelmök fészke felé.

Igy találkoztak két hétig jóformán minden este, és bűvös szép órákat töltöttek együtt.

Mennyire szerették egymást. Mily igazán szerették egymást! Oh! persze hogy fiatal érzékeik

gyönyörével és csapongásával is, a galambok röpke kéjelgésével. De annyi bensőséggel is egyuttal! Armand nemcsak a nőt látta Henriette-ben, nemcsak a valahára megejtett, hatalmába kerített Chimérát, mely perzselő szárnyalásával lángba borítja minden serdült ifjú álmait. Neki máris a mindenek fölött szeretett, az egyetlen kedves volt az, akit, ha távol vagyunk tőle, azonnal felidézünk, amint csak behunyjuk a szemünket, akinek emléke mindenkor velünk van, teljesen elfoglal, belevette magát vérünkbe és körülzárja szivünket. Minden elragadta, minden meghatotta drága kedvese személyében. Fiatal kakas-tüzességéhez, e karcsú, még szinte gyermekes bájjal bíró, érintetlen női test ébresztette vágyainak fellobbanásához, mélységes, lágy, hálával és nagylelkű szánakozással párosult érzelem járult ez iránt az önzetlenül naiv, számítás és védekezés nélkül való szüzies leány iránt, aki az első mosolyra, úgy, a mint egy szál rózsát adnak, odaadta neki egyetlen kincsét, hús évének virágát. És esküvel megfogadta önmagának a derék, becsületes gyerek, hogy szeretni fogja egész életére.

Henriette, a maga részéről, teljesen átengedte magát szerelmének, ama nagybecsű képességgel, mely csak a jelen órának enged élni, ama bölcseségtől áthatott gondatlansággal, mely az egyszerűek és tudatlanok előjoga. Ha eljön a nap, az elkerülhetlen nap, amely el fogja választani Armandtól — hát akkor nem lesz a világon több boldogság a számára — ennyi az egész! Addig is, egész lelkéből élvezte boldogságát. És oly annyira teljes mértékben, hogy néha nagyon is szépnek találta. Ugy érezte magát, mintha valami nagy értékkel bíró tárgyat adtak volna kezébe és ő nem tudná, mint kell vele bánni. Szegény kis leány! annyira magánkívül volt ámultában, mint a koldús, akinek valaki egy csillagot adott volna alamizsnaképen.

Úgy imádták, mint a legforróbban szeretett úrnőt, és ő megtartotta a rabszolga félenk aláztosságát. Napokig nem tudta magát rászánni, hogy tegezze kedvesét. Armand ezért sokszor tréfásan incselkedett vele és kiváló mulatságát lelte félszeg próbálkozásaiban, hogy meghittebb legyen. Ha egyik-másik fesztelenebb pillanatban valami kissé közönségesen hangzó, kedveskedő névvel illette, ha elejtett egy-egy „drágám“-ot vagy épenséggel „kincsem“-et, mely, bár némi külvárosi íze volt, mégis igen édesnek tetszett Armand előtt, hirtelen elfogta a szégyenkezés és vagy a fiatal ember keblére borult, vagy megcsókolta a nyakát, hogy elrejtse előtte pirulását. Annyira félt, hogy nem talál elég „úri“ lenni előtte! Ha az övé is lett az a fiú, jól tudta, hogy nem egyenrangúak. Gyakran csendesen megfogta a kezét, azt a finom, ideges arisztokrata kezét; sokáig szemlélte azzal az érzéssel, hogy valami nagyon ritka, rendkívüli dolgot érint és azután mindig ajkaihoz emelte és gyöngéd, tiszteletteljes csókot nyomott rá.

És amint ily aláztosnak, ily félenknek, az élettől szemben oly védtelennek látta, a tegnapi ifjú, a kit férfivá avatott, meghatott büszkeséggel elgondolta, hogy ez a gyöngé teremtés az övé, tőle függ és hogy ezentúl az ő kötelessége lesz őt megvédelmezni és mególtalmazni.

Mennyire szerették egymást! Mily boldogok voltak! Mámoruk tetézésére a véletlen megengedte, hogy fiatal idilljök színhelyéül és keretéül a föl-séges nyári éjszakák szolgáljanak, mikor a sötét azur kitarja végtelen mélységeit, a ragyogó tejút közepette a bolygók örtüzek gyanánt tündökölnék és a csillagok kifejtik megszámlálhatlan, fénytszóró légióikat.

A két szerelmes tizenegy óra felé elhagyta titkos búvóhelyét és Armand a külső városrészek

széles, néptelen boulevardjain keresztül lakása közeléig kísérte Henriette-et. A levegő enyhe volt és a hosszú fasorok levéldíszök teljében üde illatot terjesztettek, az Invalides-ok komor kékségű dómja, melyen halványan megcsillantak aranyos pikkelyei, egész pompájában emelkedett ég felé. A nagyvárosnak e messzeségből méhzümmögés gyanant áthangzó zszibongását kivéve, milyen csend! Egymást atkarolva, édes-bágyadtan, igen lassú léptekkel, így haladtak a szerelmesek a nagy magányosságban. Boldogságuk oly tökéletes volt, hogy azt hitték, kell, hogy az egész természetnek része legyen benne; és ha egy perczre megállapodtak, úgy tetszett nekik, mintha minden, a mi körülveszi őket, a nagy avenue-k, a magas épületek, a sűrű lombzat és a lángvirágait fakasztó Állatkör fölöttük, velök együtt végtelen fohászban sóhajtanának fel örömlükben és gyönyörükben.

VIII.

Ebből a szép álomból ragadták ki Armand-t oly váratlanul.

Édes anyja mindent tudott, az ő csodálatra méltó édes anyja, akit teljes szivéből szeretett, akinek azonban jól ismerte féltékeny természetét és zsarnok, szenvedélyes érzületét. Előre látta, hogy szörnyű lesz, ami készül, hogy szenvedni fog és szenvedést fog okozni.

S valóban, a küzdelem azonnal megkezdődött.

Kevéssel ebéd ideje előtt, Armand, szokása szerint, fölkereste édes anyját boudoirjában. Aznap történt először, hogy lesütött szemmel, borús homlokkal, aggodalmas, elszoruló szívvvel lépett abba a szobába. De midőn ott látta ülni Bernardnét megszokott helyén, himzése előtt, emlékezetének

és képzeletének hirtelen felvillanásával felújította magában egész boldog gyermekkorát; és nem birván elviselni a gondolatot, hogy akadály, választófal lehetne közte és édes anyja között, hogy ő már nem volna, úgy mint régen, az egyetlen, a mindenek felett szeretett fiú, tárt karokkal, reszkető kézzel sietett feléje és tekintete bocsánatért esdeklelt.

Édes anyja azonban rövid, visszautasító mozdulattal megallította és a feléje hangzó: „ne, kérlek!” ismét a fájdalmas valóságra térítette a fiatal embert és megfagyasztotta a vért ereiben.

Minthogy az inas jelentette, hogy tálaltak, átmentek az ebédlőbe és szólanul asztalhoz ültek.

Ez az esteli étkezés mindig kedves idejük volt nekik. Ilyenkor beszélték meg a nap apró eseményeit és másnapra vonatkozó terveiket, ekkor tartották pihenőjüket, e kellemes, bizalmas csevegés alatt. De azon a napon két láthatatlan társ. a harag és szégyen, foglalt helyet családi asztaluknál. Anya és fiú alig nyúltak a felszolgált ételekhez és egy szót sem váltottak egymással.

Visszatértek a boudoirba, hol két, időelőtt meggyújtott lámpa halványan világított a hosszú napok szomorú estszürkületében. Miután az inas feladta a kávé és egyedül hagyta őket, Bernardné hirtelen megszakította a csendet és keserű hangon így szólt fiához:

— Ma este is elmégy a felolvasásodra, úgy-e bár?

Armandnak valóban találkozója volt Henriette-tel, és a homályban is elvörösödvén, zavarában akadozva, csak ennyit tudott mondani:

— Anyám! . . .

Ekkor Bernardnéból kitört az indulat.

— Eredj, kiáltott reszketve a méltatlankodástól, eredj hát a szeretődhez! Ezentúl legalabb

nem kell már hazudoznod e miatt. Mert hazudtál, csúfosan megcsaltál! Ah! szerelmeskedéseid jól kezdődnek, valóban! Ez a személy máris aljaságot követtet el veled. Rettegve kérdem magamtól, mivé fog még tenni, mi mindenre fog még rávenni az a boldogtalan? Csak eredj hozzá, fiam! Nem tartóztatlak!

De félbeszakította magát, amint zokogni hallotta fiát.

— Sírj! mondá szelídebb hangom.

Ekkor Armand leborult előtte, és csókjaival és könyeivel borította kezét.

— Bocsáss meg, drága anyám, suttogá. Bocsáss meg, édes mama, hogy fájdalmat okoztam. . . . De ha tudnád Szeretem!

Ez a szó egyszeribe elfojtotta a megindultságot, mely már-már erőt vett Bernardnén.

— Szereted! mondá — és hangjában kegyetlen gúny rezgett — szereted a varrónőmet! De, szerencsétlen gyermek, ezt nem mondhatod komolyan. Megőrültél! Azt reméltem, igen, elég balga voltam azt hinni, hogy büszkén és tisztán fogod eltölteni első ifjúságodat, mindaddig, míg összeházasítottalak volna valami szép, fiatal leánnyal. Megvallom, ez volt az én illuzióm, és te ugyancsak kegyetlenül téped szét. De azért nem voltam esztelen. Meg tudtam volna érteni, el tudtam volna nézni holmi muló fellobbanást vagy szenvedély sugallta meggondolatlanságot. Mert húsz év, az húsz év, tudom én azt. . . . Hanem te! te! az első szoknya után futni, mely utadba kerül! Figyelmedre méltatni ezt a közönséges, alig csinosnak mondható munkásleányt! Igazán, finnyásabbnak gondoltalak volna! . . . Elég! Mint anya és mint tisztességes asszony vétenék női méltóságom ellen, ha még tovább is beszélnek erről a szégyenletes dologról. Engedelmeddel soha egy

szót sem veszünk többé szájunkra e tárgyról. Sőt rosszul tettem, hogy elragadtattam magamat és szemedre lobbantottam viselkedésedet. Engedd remélnem, hogy miharabb magad is ezt fogod tenni, még pedig szigorúbban, mint ahogy én tettem. . . . Egy könnyelmű teremtés, a kivel jót tettem! Egy mihaszna kis fondorkodó, a kinek pártját fogtam, a kit magam mellé vettem és aki elcsábítja fiamat! . . . Nem, Armand, ezt nem kell komolyan venni! Te nem tudod, hogy mit beszélsz. És legközelebb, talán már holnap, ha kissé meggondoltad magadat és ez a csúnya szeszélyed elmúlik, pirulni fogsz érte, mert azt merted előttem mondani, hogy szereted azt a leányt!

Mennyire elhibázta a szegény asszony! Mennyire nem jól tette, midőn megsértette Armand-t szerelmében! Már többé nem volt lábainál, hizelkedő kis gyermek módjára már nem áztatta kezét könyeivel. Egész testében reszketve emelkedett föl és tiszteletteljesen bár, de könnytelen szemmel, rekedt hangon szólt:

— Nagyon kérlek, anyám, ne beszélj többet így! Te nem ismered azt a szegény leányt és igazságtalan vagy irányában! . . . És minthogy nem tudom őt másképen megvédelmezni, mint ha mindent megvallok . . . hát tudd meg . . . hogy én vagyok az első . . .

De nem tudta befejezni mondatát. Bernardné sértő, félelmes kacajra fakadt. Azután, egész magasságában felemelkedvén, dölyfösen és keményen, sötét, kellemetlen pillantással parancsolá:

— Egy szót sem erről, hallja-e, fiam? — És ez az „ön“, melylyel most illette először, úgy érte a fiatal embert, mint a késdöfés. — Egy szót sem erről! Úgy látom, hogy még elfogultabb, még elvakultabb, mintsem gondoltam. Tartsa magának bizalmas vallomásait és hagyjon magamra. Az a

kisasszony minden bizonynyal várni fogja és gentlemannak soha se szabad megkésnie.

Ezzel ott hagyta a fájdalmától teljesen le-sújtott Armandt, és elmenekült hálószobájába.

Sokáig ott maradt a sötétben. Szívében, agyában a harag forrongását, a gyűlölet viharát érezte kelni és felzúdulni Henriette ellen, ama jött-ment teremtés ellen, a ki elrabolta tőle fia ártatlanságát és, mint hitte, szeretetét is. Most emlékeben ismét maga előtt látta a varrónő csinos profilját, tartózkodó modorát, természetes báját. Nem, az a kis lány nem volt sem csunya, sem közönséges. Tetszhetett, szerelmet költhetett. Ez a gondolat ádá az haragra lobbantotta a követelő szívű anyát, az egykor férje által semmibe vett özvegy nőt. Gyűlölte Henriette-et, mint ellenséget, mint vetélytársnőt.

És akkor Bernard des Vignesné, az istenfélő, jó nevelésű asszony, ki a nagyvilághoz tartozott és hajdan az udvarnál tündökölt, néhány pillanatra újra Sarténa harasztjainak szilaj pórnojévé vált, ismét az öreg Antonini leánya lett és ereiben megint a boszúvágytól pezsgő, mindig vendettára kész korzikai vért érezte folyni. Ha — a lehetetlent föltéve — fia kedvese abban a pillanatban elébe került volna, rávetette volna magát, mint a dühödt állat, hogy arczát törrel ejtett keresztvágással ékteleenítse el.

Ez a borzalmas kívánság egyszerre magához térítette, mintha álomból riasztaná fel. Iszonyattal űzte el magától, míg undor és szánalom töltötte el önmaga iránt. Azután hirtelen támadt engedékenységkel, egész természetes ellágyulással gondolt fiára. Nagyon is szigorú volt hozzá. Fiatalság kell hogy kiforrja magát. Az ő Armandja mégis csak jó és mindennek ellenére is szereti őt. És ha érez is némi vonzódást ez iránt a Henriette iránt, nem

lehet annak a dolognak semmi állandósága. Különben, Bernardné soha sem tudná elfogadni azt a föltevést, hogy Armand volna a leány első kedvese. Egy napszámra fizetett varrólány, aki szabadon jön-megy, a hová és a mikor neki tetszik! És Párisban! Ugyan már! Fia csakhamar bele fog unni ebbe a viszonyba. A külvárosi lány hajlamai és szokásai előbb vagy utóbb, kell, hogy sértsék ízlését.

Ki tudja? Hátha már meg is történt. Meg aztán, Armand nem volna képes ezt a muló szenvedélyét feláldozni édes anyja nyugalmanak? De igen, százszor is igen! Talán már foglalkozik is ezzel a gondolattal? Talán most is, mialatt ő itt kesereg, még mindig ott van, két lépésnyire tőle, és emésztí magát bánatában, szegény gyerek! és kész megfogadni, esküvel ígérni, hogy tökéletesen vége mindennek!

Ettől a hamarosan kelt reménytől felvillanyozva, megy, fut vissza boudoirjába. Armand már nem volt ott. S ő az akkor épen esti lapokkal belépő inastól kérdi:

— Armand úrfi talán elment hazulról? — Azt remélte, hogy tagadó választ fog kapni, azt fogja hallani, hogy fia még itthon van, épen most ment a szobájába.

— Igen is, felelt az inas közönyös hangja, Armand úrfi elment vagy egy negyedórával ezelőtt.

Bernardné mélyseges levertséggel kerevetére dőlt és átengedte magát szomorúságának. Ugy érzi — és ez szinte phisikailag fájdalmas érzés — mintha valami összeomlott, kettészakadt volna szívében. A falba illesztett képen maga előtt gépiesen nézi a saját mását, nagy báli díszben, melyet régen, rövid mézes hetei alatt, férje festetett Dubuffel. Mintha fiatalságának és szépségének hazajáró lelkét látná abban a homályba vesző képben.

Ugyan miért ötlük fel emlékében ama Strauss-féle keringő preludiuma, melyet akkor játszottak, mikor édes atyja a Tuileriák bálján bemutatta?

Lássuk csak! bátorság! Le kell küzdeni ezt a csüggedtséget, másra kell gondolni. Felszakítja az egyik ujság czimszalagját és széthajtja a lapot, de mindjárt az első oldalon egy név tűnik szemébe, egy név, melynek láttára összerezzen.

De Voris ezredest, aki jelenleg Tonkingban van és a kiküldött hadtest egyik oszlopát vezérli, tábornokká nevezték ki, a fekete-lobogósok ellenében véghez vitt több rendbeli fényes hőstetteért.

De Voris ezredes! Mily ridegen bánt el ezzel a nemeslelkű katonával és tökéletes gavallérral! Eszében van még hosszú hűsége, tiszteletteljes várakozása. Ő az egyedüli ember, a ki ennyire közel jutott a szívéhez. És mégis. Armand kedvéért visszautasította, messze űzte maga mellől. Mit ment keresni amaz öldöklő éghajlat alá, abba az álnok, dicstelen háborúba? Feledést, a halált talán. Valamelyik napon — óh! ez iszonyatos! — azt fogja hallani, hogy a hős, aki őt annyira szerette, ott lent, a bűzös mocsarak között, behalt a lassan emésztő lázba, vagy hogy a sárgák undok módra megcsonkították és megkinozták. És ennek ő lesz az oka! Mert ő vette el minden reményét, hogy egészen ennek a hálátlan fiúnak szentelje magát, aki most elfordul tőle.

Oh! a kegyetlen fiú!

Bernardné egészen belemerült komor búsalkodásába. Az ujságlapot a szőnyegre ejtette. Előtte az a nagy kép, a félhomály okozta átszellemültségében, szomorú, szigorú szemekkel tekint le rá, mintha sírna fölötte és felpanaszolná, hogy így elvesztegette, elpredálta életét. Kivülről a soha el nem szunnyadó város örökös moráját hallatja. És Bernardné újra visszatér megrögzött gondola-

tához. Az ő fia most, ebben az órában, valahol ebben a nagy Párisban, szeretőjének, egy olyan nőnek a karjaiban van, a kit jobban szeret édes anyjánál. S a szegény asszony egyszerre kezeibe rejtette arczát és forró könnyekre fakadt.

Jaj! Fájdalom, ez a természet törvénye. A kis madárka megerősödött, tolla kinőtt, szárnya rebben. Türelmetlenül vágyik a szabadság után, kihajol a fészek széléről és a megriadt anya halk sikongása ellenére, elszáll, már el is szállott!

IX.

Napok, hetek múltak és a fájdalmas helyzet Bernardné és fia között a régi maradt.

Látszólag megbékültek. Mikor másodszor látta fiát tárt karokkal feléje közeledni, Bernardnének nem volt lelke hozzá, hogy visszautasítsa. Minden reggel és este megcsókolják egymást. De ez a csók most kinszenvedés az egyikre ép úgy, mint a másikra nézve. Az anya nem tud védekezni bizonyos kelletlen borzongás ellen, mikor fia ajkával érinti — pedig ez az ajk oly üde a serkedző könnyű bajusz alatt. Még rajta véli találni, tényleg még rajta is találja „a másik“ csókjainak az ízét, azét a lányét, a kit gyűlöl. Néha erőt kell vennie magán, hogy a csók után meg ne törölje a képét. A fiú pedig, ha megcsókolja anyját, már nem érzi a hajdani jóleső, szívből fakadó melegséget azon a sápadt ábrázaton, azon a vonakodóan, szinte megadással feléje nyujtott érzéketlen orcán.

Bernardné fia előtt nem említi többé annak a viszonyát. Soha ki nem ejti Henriette nevét. Miért? Női tartózkodásból, anyai büszkeségből? Számító okosságból is, talán. Attól tart, hogy ingerelni találja a fiatal embert, hogy növelni találná a köztük támadt meghasonlást; úgy gondolja,

bölcsebb hallgatni és türelemmel lenni. Soha sem hozza szóba fia szenvedélyét; de ez sejti, tudja, hogy anyja egyebet sem tesz, csak szüntelenül erre gondol és legcsekélyebb szavában kettős értelmet, célzatos vonatkozást gyanít, panaszt vagy gúnyt vél felfedezni.

A napnak egy időpontja volt különösen kínos. Még pedig ugyanaz az ebédet követő esteli óra, amelyben első kimagyarázásuk is megesett. Bernardné örökös himzéséhez ül és anélkül, hogy szemét fölemelné munkájáról, halk hangon, melyben aggodalom és kérelem van, azt kérdi Armandtól:

— Elmégy? . . .

Armand legtöbbször csendesen feleli:

— Nem, mama.

Mert ritkább időközökre szorította Henriette-vel való találkozóit. Igen, volt bátorsága ezt megtenni. Igénytelen, mindenben megnyugvó, mindenhez alkalmazkodó kis barátnéjának azt adta okául, hogy miatta egy ideig elhanyagolta jogi tanulmányait, hogy vizsgálatra kell készülnie. De Bernardné mintha semmi elismeréssel sem volna fia iránt ezért az engedményért, mely pedig ennek hite szerint hősies volt és úgy tesz, mintha egészen természetesnek venné, hogy Armand otthon marad.

Különben, már nincs mondani valójuk egymásnak; jelentéktelen dolgokról váltanak közömbös szavakat. Fáradság, szinte kín nekik ez a beszélgetés, mely kizárja a bizalmat.

Félóra elmúltával Armand végre azt mondja:

— Isten veled, mama, megyek dolgozni.

Anyja feléje nyújtja márványorczáját és ő unottan visszavonul a szobájába.

De minthogy Henriette egész nap el van foglalva Pamélanál, Armand csak este találkozhatik vele; és elég sokszor arra a rettegett kérdésre:

„Elmégy?“ kénytelen azzal felelni: „Él.“ Bernardné akkor olyan sóhajra fakad, mely keresztre feszíti Armand-t, aki abban a tudatban távozik, hogy egyedül és bánatosan hagyja édes anyját és azzal vadolja magát, hogy haszontalan fiú.

A szegény gyerek csak szerelmes volt. Amint a találkozóra ért, amint az árkádok alatt meglátta a feléje siető, már messziről mosolygó Henriette-t, — ah! bizony meg kell mondani — minden egyébről megfeledkezett. Már csak egyedül a kis kedvese körében eltöltött, isteni órákért élt. Eleinte, hogy ne nyugtalanítsa, nem szólt neki az édes anyjával történt összekocczanásról. De két szerelmes, mikor igazán szereti egymást, hogyan tudna titkot tartani egymás előtt? Egyszer, mikor nagyon fájt a szive, Armand mindent elmondott Henriette-nek.

A leány megrettent. Közte és Bernardné között a küzdelmet nagyon is egyenetlennek látta. Félelemmel emlékezett vissza a csodálatot parancsoló anyára, arra a szigorú szemű szép hölgyre, akit ő, elvégre is, megsértett és akinek okvetlenül nagyon sok eszköz állhatott rendelkezésére arra, hogy engedelmességre bírja fiát és legyőzze őt, a szegény kis leányt. Igaz, Armand biztosította állhatatosságáról és esküdözött, hogy mindig szeretni fogja, minden akadály ellenére is. De azért édes anyjáról sohasem beszélt másképen, mint a leggyengédebb szeretettel és mély tisztelettel. Anyja mindig nagy befolyással lesz reá és végre is, előbb vagy utóbb, rá fogja venni, hogy szakítson vele. Erre a gondolatra Henriette szinte halálra vált. Többé nem látni Armand-t! Elveszteni őt! De hiszen neki ez annyi, mintha a napot oltanák ki!

Rejtegette azonban aggodalmát és arra törekedett, hogy mindig csak vidám arczot mutasson kedvesének. Meg aztán Armand oly jó, oly szere-

tetteljes! Henriette lassankint megnyugodott. Végre egy döntő próba — a távollét — megengedte, hogy megítélhesse, mekkora hatalommal bír Armand szíve felett.

Augusztus hó eleje volt. A tanuló sikerrel tette le második jogi vizsgálatát és elérkezett az idő, mikor Bernard des Vignes-né fiával, mint minden évben, három havi tartózkodásra Trembleaux-ba, Mayenne-ben fekvő tekintélyes birtokra készült menni.

A két nő szorongva várta a válasz óráját. Az anyának reménységre adott okot, a kedvesnél nyugtalanságot keltett.

— Hátha elfelejti? gondolta az egyik, percznyi kaján örömmel.

— Hátha elfelejt? szólt magában a másik és szívért hirtelen zokogás dagasztotta.

Armand lassankint készítette elő Henriette-et erre a távozásra. Neki is ép oly keservesen esett mint kedvesének, hogy le kellett mondani a szerelmök búvóhelyén tartott gyönyörrel teljes pihe-nőkről és kettesben tett kedves sétáikról, a csillagos éjszakák vendéglátó jósága alatt. És mily hosszú lesz a számkivetés! De az engedelmes fiú nem mulaszthatta el, hogy édes anyját el ne kísérje és egy bucsúest után, melyen ho ígéreteket cseréltek és nagyon édes könyeket hullattak, kénytelen volt elutazni.

Óh! mennyire únja magát, mennyire szomorú a szegény Henriette abban a kiaszott, a kárikulától összeperzselt Párisban, jóformán néptelen utczáival, néma, világtalan házaival! Mily egyhangú, mily lelketölő a munkában eltöltött, vég nélkül hosszú nap a műhely gőzfürdő-levegőjében, melyben az izzadt munkások félhangon valami café-chantantból szedett, ostoba, vontatott románczot dúdolnak együtt. De azért a grisette ma nem

siet annyira távozni az esteli étkezés után. Senki sem várja már az árkádok alatt. Ugyan merre van az ő „drága“-ja? Mit csinál? Gondol-e reá? Henriette most is a leghosszabb utat választja, hogy visszatérjen lakására, azt, amelyet Armand karján szokott volt megtenni: az „ő“ útjokat. Csakhogy az is elvesztette most minden baját. Napnyugtakor oly szépnek találta, annakelőtte, a Place de la Concorde dicső pompáját, a nagy folyót a monumentális híd alatt, az Invalides-ok gigantikus arany-sisakjától uralt széles esplanade-ot! Most már ezt a hosszú utat csak fáradtság számba veszi.

Mikor sötétedni kezd, elmegy a ház előtt, ahol életének egyedüli szép óráit töltötte. Egy pillanatra megáll és az „ő“ szobájuk lezárt ablaktábláira emeli szemét. Ah! a tisztító tűz lelkeinek lehet ilyen a nézésök a Paradicsom csukott kapuja előtt! Henriettenek úgy rémlik, hogy egész örökkévalóság már, mióta Armand elment, pedig — igen, az ujjain számlálgatja — mindössze csak nyolcz napja. Mikor fognak ismét csókolódzva fölmenni a sötét lépcsőn? Mikor fognak kétszeres zárral bezárkózni a „főtisztnek való szobában“, amint Armand, a szobakiadónó szavainak tréfás ismétlésével, mondani szokta? Mikor fogja vizionálni a horgolt csipkedíszszel takart vörös bársony butort és a Galileit az órán, amint aranyozott czinkujjával egy földgömb felé mutat? A falon mikor néheti újra, légyfoltos kereteikben az „Austerlitz csata előestejét“ vagy a „Bucsuzást Fontainebleau“-tól?

Aztán, mikor a gázlángok kigyulladnak, ismét tovább indul. Néha, egy polgári ruhába öltözött fiatal hadnagy, aki az École militaire felől jön és szerelmet keresni Páris felé tart, meglassítja lépteit, amint ezzel a szemrevaló, párisi kis leánnyal találkozik; de szomorú szeme láttára odébb

áll, anélkül, hogy szerencsét próbált volna. És Henriette folytatja útját a kihalt avenue-kön keresztül, míg a viharos szél forró lehellete űzi és megtánczoltatja körülötte az első száraz leveleket, a párisi korai őszi mélabús, lehullt leveleit.

Henriette elsenyvedve, utóljára megbetegednék bánatában, ha minden héten levelet nem kapna Armandtól. Csakhogy a levelet az öreg néni miatt, nem lehet a lakására czimezni. De minden vasárnap, Henriette, akinek ez a napja szabad, a Petit Luxembourg előtti poste restante-ra szalad leveleért, az ő édes leveléért, és legott a kertbe siet vele, hogy elolvassa, Ah! az arra sétáló kiöltözött boltos legények csak hadd mutogassák nevetve egymásnak az olvasásba mélyedt szép leányt. Henriette törődik is velök! Lassan megy végig a félig lombtalan gesztenyefák alatt, a florenczi terraszkömentén, a márványból faragott királynék előtt és olvassa, húszszor is elolvassa a négy oldalt, melybe a távollevő kedves minden szerelmét öntötte. Tamásza, útravalója a szegény leánynak az a levél, melynek minden szava édesen érinti szívét. A vállfűzőjében fogja viselni az egész héten át és minden este, mielőtt lenyugodnék, újra el fogja olvasni.

Nem csekély gondot ád aztán, — mit gondolnak! — az adandó válasz megírása. A Luxembourg kertből Henriette visszatér lakására és délután, mialatt a néni vecsernyén van, letelepszik az ebédlőasztal egyik sarkán, előkészíti a papírt, a kis tintás üveget, új tollat válogat, ajkai közt megnedvesíti, aztán tünődésbe merül — és nem tud írni. Most már nem resteli annyira esetlen kézvonását és hibás helyesírását. Armand annyiszor mondotta, hogy szereti azokat is, hogy mindent szeret, ami tőle jön! De Henriette soha sem tudná kigondolni, úgy mint Armand, az olyan szép

szavakat és módos fordulatokat annak kifejezésére: „Szeretlek!“ Emiatt feleletének első sorai mindig elfogultak, félszegek is. Csakhamar azonban átengedi magát érzelmének, és szerelmesének úgy ír, mintha ott volna mellette, mintha beszélne hozzá; és ilyenkor, csak úgy találomra, a mint épen tollára jön, a nélkül, hogy maga is sejténé, megkapó képekre, bájos, ötletes stílusra tesz szert. Így egyszer, mikor meg akarja nyugtatni a számkivetésében szinte féltékenykedő Armand-t, a ki nyugtalanul azt kérdezte tőle: „Enyém vagy-e igazán?“ — szenvedélye sugallta ékesszólással így felel: „Tied vagyok, én édes kedvesem, mint zsebedben a kés, melylyel akár embert ölhetsz, akár gyümölcsöt hámozhatsz.“

Mily boldog volna, ha tudná, hogy odalenn Trembleauxban Armand mennyire epekedik, mennyire szenved, mert megfosztották tőle! Mert ő is, a hű gyerek, számlálja a napokat és órákat. Henrietteért teszi, hogy félrevonul és amennyire csak lehet, el nem megy a szomszéd kastélyokban adott ünnepségekre, amelyeken édes anyja óhajtáná, hogy megjelenjék. Az ő kedves kis barátnéja emlékével zárkózik el az ósdi könyvtárba és járkal szelvében hosszában a porlepte könyves polczok előtt, vagy pedig elbolyong egész délutánon keresztül a nagy park fenséges bükkfái alatt. Mert Henriette messze van, nem leli már örömét a szép vidékben és az ősi házban, bár legkedvesebb gyermekkori emlékeit elevenítik föl előtte; mert Henriette nincs ott, tűnik fel neki a barátságos renaissance-kastély, melynek az elegáns homlokzatot visszatükröződő taván két hattyú úszkál, oly búsnak és komornak, mint valami árkokkal körülvett fogház.

Bernard des Vignes-né, a maga részéről, még egyre boldogtalan és izgatott. Armand a leg-

nagyobb figyelemmel van iránta, de Bernardné tudja, hogy folyton kedvesére gondol, hogy a távolság nem változtatta meg semmiben a fiú szívét, hogy ő le nem győzte ellenségét. Ez kétségbe ejti a féltékeny anyát. Többször, ha beszélgetett fiával, megkísérlette újból szóvá tenni azt a kínos tárgyat, vagy legalább rá vonatkozó célzással érinteni. Am Armand ilyenkor tiszteletteljes, de konok hallgatásba burkolódik, csak elpirul és lesüti szemét.

Ezalatt szeptember érett gyümölcsessel árasztotta el a kerteket. A lugasszőlő felvette arany színét. Október megérkezik sűrű reggeli ködével. El is telik, tova tűnik. Aztán egy reggel ime itt vannak Mindenszentek esőzései is, az ölmos, hideg őszi esőzések.

Bernardné már nem talál több okot arra, hogy fiát még tovább is visszatartsa falun. Az École de Droit-ban kezdődnek az előadások. Visz-sza kell térni Párisba, ismét el kell foglalni a quai Malaquais-n levő szállást.

És visszatérésök után másnap újra megkezdődött a lappangó küzdelem.

Asztalbontás után vannak; Bernardné him-zéséhez ül.

— Elmégy?

— El, mama!

Fia még mindig annak a Henriettenek a kedvese!... Oh, hogy gyűlöli!

X.

De van is most szó szerelemről! Armand beteg, nagy beteg! Armand életveszedelemben van!

Hat héttel azután, hogy Párisba visszaérkezett, fogta elő a baj. Bernardné még tökéletesen emlékszik, hogy már több napja nyugtalannak,

izgatottnak látszott. Főfájásról kezdett panaszkodni, minden untalan kezével a homlokát fogta, mintha nagyon súlyosnak érezné.

— Mi bajod van? kérdé édes anyja ijedten. Arcszíned feltűnően élénk . . . Nekem ez nem tesz . . . Nem természetes.

De ő gondtalanul válaszolt: „Ej, semmi! majd elmúlik,“ megrázta dús haját, mintha el akarná űzni a bajt és édes anyja ismételt figyelmeztetése ellenére, csakhogy Henriette-tel találkozhassék — óh! az a teremtés! — ezentúl is eljárt esténkint hazulról és még hozzá ebben a nyirkos sárban, a deczemberi egészségtelen időjárásban.

Végre minap reggel — nem tette-e meg, hogy éjfélkor jött haza, a boldogtalan gyerek! — már pitymallatkor becsöngette Louis-t, a komornyikot és csak nagy nehezen ejtve ki a szavakat, így szólt hozzá:

— Rossz éjszakám volt . . . Úgy látszik, igazán beteg vagyok . . . Hivja ide édes anyámat . . . Szomjas vagyok, lázam van . . . Óh! annyira fáj a fejem!

Rögtön értesítették Bernardnét, aki hamarosan magára kapta reggeli ruháját és fiához sietett. Armand arca nagyon kipirult volt, homloka égett, folytonos borzongatás járta át és fogvaczogva didergett a paplan alatt.

A tifusz! Ha tifusza volna! Épen most járványosan lép föl Párisban. Bernardné a lapokban olvasta, most jut eszébe. És a szörnyű betegség főképen egész fiatalokat támad meg és különösen az elgyengült embereket veszélyezteti. Ha az volna! Teremtő nagy Isten! Ha az volna!

Bernardné a csöngetyüket rángatja. Felfordulásban van az egész ház.

— Léontine! kiált az öreg komornának, aki

még a ruháját gombolja, amint elősiet, — Léontine, hamar, vesse magát bérkocsiba! . . . Menjen el Forly doktorért, hogy jöjjön azonnal, azonnal!

És nem tudva mihez kezdjen, tehetetlenül áll egy helyben és nézi fiát, aki a vánkosba temeti fejét és nehéz, fájdalmas sóhajokat hallat.

Végre, negyedóra mulva újra előtűnik Léontine és utána jön a házi orvos, akit szerencsére éppen akkor kapott elő, mikor már kocsira szállt, hogy a kórházba hajtasson.

Az orvos régen praktizáló öreg úr, körülményes, kissé divatjukat mult szokásokkal, aki rendelései tevéjébe ünnepélyesen odairja: „Tanácsolok“ és nem mulasztja el azoknak végére kitenni a három kabalisztikus betűt: M. S. A. (misce secundum artem). De nevezetes a diagnostikája biztosságáról és orvosi éleslátásáról.

Mialatt lassan leveti keztyűjét, leül lábtól az ágyhoz, a beteg érverését tapogatja, megvizsgálja a fiatalembert, kérdéseket intéz hozzá, aztán feláll és biztatóan kijelenti :

— Volt már ennél nagyobb baj is. Ezzel majd csak elbánunk.

De jókedve mintha nem volna őszinte és amint elfordítja fejét, Bernardné meglátja, hogy összeránczolja homlokát. Lelkendezve a szomszéd szobába vonja.

Oh! iszonyat! Csakugyan az, amitől tartott! Csakugyan tifusz! Az öreg, óvatos orvos kénytelen volt ezt bevallani Bernardnénak, a beteg érdekében, hogy semmiféle óvó-intézkedést el ne mulasztanak. És a betegség, tette még hozzá, rendkívüli hevességgel mutatkozik. Aztán megírja rendeleteit és megigéri, hogy pár óra mulva ismét benéz.

És tíz nap óta, tíz végtelen, rettenetes nap óta a láz növekszik, a beteg gyöngyül. És a kis

hőmérő, melyet édes anyja óráról-óra hónaljába illeszt — óh! a szegény gyerek, a legcsekélyebb mozdulat kimeríti! — az irgalmatlan hőmérő mindig ijesztő magas hőfokokat mutat. Harminczkilencz! Negyven! Negyvenegy! És azon túl a halál van! De hát ostoba tökfilkók ezek az orvosok mind! Nem képesek hát semmire! Még ez a Forly doktor is, akibe pedig Bernardné egész bizodalját helyezte! Hátha téved? Hátha híjján van a kellő óvatosságnak, — vagy energiának? A doktor most többször is jön napjában és arczkifejezése mind sötétebb lesz és örökös china-sulfatját rendeli. Óriási adagokat! Hátha sok — avagy nem elég? Azt a jeges fürdővel való gyógykezelést, amit annyit emlegetnek és amely, úgy látszik, csodákat mível, — vajjon miért nem kíséri meg Forly doktor azt is? Bernardné más orvosokat akar meghallgatni, segítségül akarja kérni a czelebritásokat, a gyógyítás nagymestereit.

Három is érkezik egyszerre, nehéz bundákba burkoltan, kényelmes fogataikon. És gyötrelmes szorongatásában az anya a lángelme tűszikráját akarná felvillanni látni fáradt szemökben, komor tudós-ábrázatukon, bizalmat akarna meríteni gomblyukaikban hordott hatalmas rozetáikból, tanári, akademikusi hangzatos czimeikből, egész Franciaországtól ismert neveikből.

De mikor a beteg körül vannak, rajtok is megfigyeli és kilesi ugyanazt a könnyű ajkbigygyesztést, az arcznak ugyanazt a szinte észrevehetetlen félrehúzását, melyet oly jól ismer Forly doktornál és amelytől velőkig átjárja a hideg. Az orvosok igen komolyan átmennek a szalonba, hogy tanácsot üljenek, és az anya, mereven a halos félelemtől, a csukott ajtó mögött hallgatja a zavarosan áthallatszó halk hangokat. Szentséges szűz Anya! ha most azt a biztosítást vehetné

tőlük, hogy Armand nincs oly nagy veszedelemben, hogy felelnek életéről! Ah! az volna az öröm! Szinte bele lehetne halni! De nem. Mikor ismét előtűnnek, ugyanolyan sphinx-szerűek, arcz-kifejezésök ugyanolyan áthatlan. Nem vesz ki belőlük csak néhány banális phrázist: „Várni kell . . . Kedvező reakció állhat be . . .” és néhány fagyos szó reménységről. Kínok kinszenvedése! hát meg fog halni az ő fia!

Mert mind rosszabbul van, jól látja. Deliriuma szakadatlan. Bernardné, kit a rettegés folyton ébren tart, huszonnégy órás napokat tölt abban a túlfűtött, patikaszagú szobában, a szinte láztól gőzölgő ágy feje mellett, melvben a beteg hánykolódik és halkán nyöszörög. Különösen az éjjelek borzasztóak. A szegény asszony, amint fájdalomtól és fáradtságtól ott görnyedezik karosszékében, néha imádkozni próbál. Mert a korzikai nő, veszedelemben forgó gyermeke előtt azonnal újra feltalálta magában gyermekkorának minden olasz hitbuzgóságát. Aquinoi szt. Tamás templomában minden nap több misét mondanak Armandért, és Léontine folyton bejárja Párist, hogy gyertyát égessen minden különleges szentnek tiszteletére, minden kiváltsággal felruházott oltár előtt. De sem fogadalmak, sem kilencznapos ájtatosságok nem szolgáltattak semmiféle eredményt, és Bernardnénak, aki ebben a perczen is a pápától megáldott olvasót pörget szórakozottan újjai között, szívében zúgolódás és istenkáromlás forrong.

Néha, ha a beteg elcsendesül, az éjjeli mécsnek hálvány fényétől csak alig bevilágított gyászos szobát sötét, sűrű, mély csend tölti be. Egyedül a régi szász porcellán óra a kandallón hallatja sebes ketyegését. Tik-tak, tik-tak, tik-tak, tik-tak. És Bernardné gépiesen hallgatja. Az idő hogy siet! Mint szállnak a rohanó másodperczek!

Mint száguldanak! És miféle ismeretlen czél felé? Tik-tak, tik-tak, tik-tak. Melyik vajjon az a végső óra, melyet annyira sietnek elérni? Tik-tak, tik-tak, tik-tak. Vajjon ki várja őket a találkozón, amely felé ily örült futásban vágatnak? — Hátha a halál?

Hirtelen felállott. Fia megmozdult egy kissé és halk panaszt hallatott. Aggodalmasan, szorgoskodó mozdulattal hajol föléje:

— Hogy érzed magad, kicsi Armandom?... Szomjas vagy, kedvesem? . . . Mit kívánsz? . . . Mondd, kérlek! . . .

A beteg lesoványodott arczával, aszott szakállával, beesett orrczimpájával, kinyitja szemét, mely néz, de nem lát, azt a láztól mértéktelenül nagyra tágitott szemét, és deliriuma mélyéből, alig érthető, sóhajszerű suttogással, melyben még most is gyöngéd szerelem van, egy női nevet lehel:

— Henriette!

Bernardné dühödt felkiáltást fojt vissza. Henriette! Még mindig Henriettere gondol. Lázás látományaiban is viszont látja, szólítja haláltusájában is! De hiszen, ha meghal, az lesz az oka. Igen! ő, a csábító, a ledér, aki érzékeinél fogva ejtette hatalmába ezt a sajnálatraméltó gyermeket, aki eszét vette, szeretkezésével kimerítette és aki erő nélkül, elcsigázottan, kiszípolyozva dobta martalékul az uralkodó járványnak! Az orvosok megmondották. A betegség nagyon is kedvező talajra talált Armandnál. Elernyedt, vértelen volt, mikor a láz érte. Anélkül most már lábadozóban, gyógyulófélben, veszélyen túl volna. És ő, az anya, kell, hogy hallja, amint fia haldoklásában is hívja azt a Henriette-et! Erre ne forrjon fel a vére? Oh! az átkozott teremtés! Oh! az a czéda, a ki megölte gyermekét!

XI.

A Bernard des Vignes család ismerőseinek ezalatt tudomásukra jutott Armand betegsége. A párisi társaság egyik tekintélyes csoportja, a második császárság világa, mely Bernardnét nagy tiszteletben és nagyrabecsülésben részesítette, megilletődéssel veszi a szomorú hírt és siet részvétét nyilvánítani. Minduntalan fogatok állanak meg a quai Malaquais-n levő ház előtt. Az inas fürgén ugrik le a bakról, benyit a portáshoz, a beteg hogylétét tudakolja és névjegyét ad le.

A Bernard des Vignesék lakta, mult századból való szép ház nem rendelkezik, amint az mai nap divat, amolyan fenhéjázó felügyelő félével, aki a faubourg Saint-Antoine-ban divó tölgyfa-faragványokkal és a Bon Marchéban leszálított áron kapható, keleti izlésű holmival kevélykedő üveges szalonban olvassa ujságát és melengeti lábszárait. Bernardék háza „régí módí“ portáslakással éri be, melyben a hálófülke háttérében a hitvesi nyoszolya vörös dunnája dagadozik és amelyet kétszer napjában, főrészeiben kétségtelesen hagyomaalkotta kulináris előkészületek tesznek illatossá. Renouf anyó, a portásné, tökéletesen hozzáillik lakásának bizalmas, patriarkális külsejéhez. Ez az élemedett korú, kövér anyóka, akinek férje hivatalszolga valamelyik miniszteriumban és minden szombaton a lépcsőket keféli, jóformán mindig egyedül ügyel föl a házra és hogy elűzze ülő foglalkozásának unalmát, többrendbeli csicsergő kanári- és pinyőke-családot ápol szeretettel, nappalra szobaja ajtaja elé, éjszakára pedig a kályha fölé akasztott kalitkában.

Azokkal szemben, akik Armand Bernard hogylétét tudakolják nála, akár urak, akár cselédek, Renouf anyó nem szorítkozik arra, hogy az

orvosi bulletint közölje velök, amint azt, diplomatikus tartózkodással, az avenue de l'Opéra vagy a boulevard Haussmann gögös alkalmazottjai, portás-gavallérai megtették volna; hanem amilyen bőbeszédű és érzelmes, saját eszejárása szerint javít amaz írás száraz mivoltán és házmester stílusban elérékenyedik Bernardné anyai aggodalmain és az érdekes, fiatal beteg szenvedésein.

Renouf anyó portásszobájába jön Henriette minden este, miután elhagyta a műhelyt, hogy Armand után tudakozódjék.

Mikor utoljára látta, Armand már igen rosszúl volt; nagy gondban hagyta Henriettet és azt ígérte neki, hogy másnap azonnal ír.

De a nap elmúlt, meg egy második utána és Henriette csak nem látta érkezni az ígért levelet. Ekkor kínos nyugtalanságában összeszedi bátorságát és remegve lépi át újra annak a háznak küszöbét, mely oly nagy félelmet kelt benne, annak a háznak küszöbét, melyben az a férfi van, akit szeret és az a nő, aki őt gyűlöli.

Henriette hat hónapja nem volt itt. Azt reméli, hogy senki sem fogja felismerni.

De Renouf anyónak jobb az emlékező tehetsége és amint megpillantja a munkásleányt, felkiált:

— Ah, maga az, Henriette kisasszony? Milyen ritkán mutatja magát!... Bizonyosan azért jött, hogy megtudja, mit csinál a nagyságos asszony fia, ugy-e bár?... Ah! bizony épenséggel nincsen jól, szegény gyerek! Ugy látszik, hogy igazán tifusza van... No, csak no, mi leli magát?... Egészen fehér lett... Ah! Istenem! hiszen elájul!

Henriette, szíven találva, csakugyan megtántorodik. Renouf anyó hamarosan támlásszékebe ülteti, — az ő öblös támlásszékebe, melyben

estende, ajtónyitó zsinórja mellett, bóbiskolni szokott, — előkeresi melissza-vizes üvegjét, nem leli sehol, már-már nem tudja, mihez fogjon. De akkor a majdnem összeroskadó grisette a derék asszony vállára hajtja homlokát, nem tudja visszafojtani fájdalmát és könnyek közt fölkiált:

— Armand!... Az én szegény Armandom!...

Áh! Renouf anyónak nincsen szüksége bővebb vallomásokra. Egy pillanatra elámult, most azonban már teljesen megértett mindent. De jó szive van az öregnek! Bizonytalán ő is szeretett az ő szépséges korában, csak úgy, mint bárki más. A lelke fáj, mikor ilyen bánatosnak látja a szép fiatal lánykát és tőle telhetőleg mindent megtesz, hogy egy kis bátorságot öntsön belé.

— Hogyan, Henriette kisasszony! Armand úrfi a maga kedvese? No de ilyet ki gondolt volna! Attól tartok édes lelkem, hogy nagyon oktanul cselekedett. De nem erről van most szó... Meg aztán, nem kell mindjárt kétségbe esni. Beteg, az igaz, de hiszen olyan fiatal és élet-erős! Majd meggyógyul, fogadni mernék... Ugyan, ugyan! szedje össze magát... Igen, hiszen tudom. Az ilyesmi nagyon fáj, ha az ember tud érezni... En is tudom, hogy az milyen, mert nem voltam ám mindig ilyen nevetséges, kanárit nevelő vén asszony... No már igazán, még mindig sír?... Különben, lelkemre mondom, hadd sírja ki magát. Ugy is csak ettől könnyebbül meg az ember, szegény gyermekem!

És a kövér anyóka, egészen ellágyultan, amint sírni látja a szép leányt és közel van hozzá, hogy maga is rákezdje, széles mellére vonja azt a szomorú, csinos fejcskét és szeliden ringatja.

Renouf anyó! maga csak egyszerű portásné és még hozzá olyan, aminőt rátartós házban meg sem tűrnének. Lakása bűzös hagymás főztjétől,

meg a madárkalitkák nehéz szagától. Maga csak nagyon közönséges, nagyon műveletlen vén asszony és az orra, amint résztvevően Henriette fölé hajlik, maszatos a tubáktól. Mégis: az isten áldja meg magat, Renouf anyó, mert apró virágos sárga karton ujjasa alatt olyas valami van, ami sokkal ritkább, mintsem az ember hinné: jo és elnéző szív! És hála magának, a nép e gyermeke, ez a szegény, szerelmes leány, kinek hibája oly megbocsátható és akitől a társadalmi törvények zordonsága megtagadja azt a vigasztalást, hogy megölelhesse haldokló kedvesét, egy perczre legalabb női kebelre hajthatta azt a fájaalma súlyától nehéz homlokát és azt a keblet egy csöpp anyai szanokozástól érezte megdobbanni.

Henriette tehát minden este eljött Renouf anyóhoz, hogy hirt halljon Armandról. Eljött, miután elvégezte napi munkáját. Mert így van az a szegényeknél. Ha a szív csordulig van is banattal, azért csak dolgozni kell, meg kell keresni a mindennapi kenyeret. A téli est ködén és sarán keresztül elsiet a rue de Rivoli arkádjai alatt, átszeli a Carroussel néptelen terét és akik az elektromosság éles világítása mellett kissé fölemelt ruhájában tovasietni látják a fürgelabú grisettet, azt gondolhattak, hajh! hogy valami szerelmes találkozó felé igyekszik. De amint a pont des Arts-ra ér, Henriette meglassítja lépteit. Amott, a quai-n, egy jól ismert ablakban, már messziről meglátja a gyöngé világosságot. Ott vívódik az ő kedvese a halállal. Akkor hirtelen gyávaság szállja meg és késlekedik, csakhogy elodazhassa a pillanatot, amelyben be fog lépni Renouf anyóhoz. Az utolsó hírek oly riasztók voltak! „Heves laz. A beteg nagyon nyugtalan.“ Mi vészthozót és kétségbeejtőt fog meg megtudni?

Es ez így tartott tíz nap óta és azóta a

szegény leány mintha rettegéssel telt légkörben élt volna.

De a Pamela egyik munkásnőjének valamikor régen szintén volt tifusza és amikor Henriette kikérdezte a szörnyű betegség felől, azt mondotta neki, hogy a halálveszély, a kilenczedik nap után, ha nincsen is egészen elhárítva, de legalább már sokkal kisebb. Ez amolyan népies előítélet, de Henriette, reménykedésében, egész szenvedélylyel magáévá teszi. Hinni akarja, hiszi is, hogy Armand fiatalsága győztesként fog a küzdelemből kikerülni, hogy Armand meg fog gyógyulni, sőt kell, hogy már most is jobban legyen. És akkor este biztosabb léptekkel sietett a quai Malaquais felé és majdnem bizalommal fordítja meg a portáslakás závarját.

Nagy Isten! A gömbölyű asztalon, a halomra gyűlt névjegyek mellett nem látja azt a papírlapot, azt az orvosi bulletint, amelyre mindig oly mohón rávetette magát, bár már pusztán látása is rémülettel töltötte el. Renouf anyó mély bánattal arcán emelkedik fel ócska támlásszékéből, lecsüggeszti fejét, karja aláhanyatlik . . . Ah! vége! Armand meghalt! . . .

Armand meghalt! Láthatatlan ujj őt jelölte ki valamenyi között az emberek sokaságában; titokzatos lehellet őt érte, és a ragyogó elme, a szeretettől égő szív, a tekintet, melyben annyi édes, szép álmom árnyéka lebegett, az ifjúság fénylő tüze, a reménység lángja — mindez letűnt, oly hirtelenül, mint mikor csillag hull alá és vész el a szeptemberi éjszaka sötét azurján.

Armand meghalt! Két nap mulva fiatal tanuló társai összegyűlnek majd nyitott sírja köré. Théodore Verdier, ez egyszer őszinte költői ihlettel néhány megkapó strofát, meghatott Isten hozadékot fog olvasni. Ezután a tanulók el fognak

széledni a temető nedves, lombtalan útjain keresztül, ama mulékony szomorúságtól áthatva, amelyre az ifjúság képes. Vissza fognak térni munkájukhoz és mulatságaikhoz, és az eltűnt pajtás emléke lassankint el fog mosódni lelkökben.

Armand meghalt! Az Invalides-ok közelében, a „butorozottan kiadó“ házak egyikén sárgaszínű hirdetést fognak az ajtóra kifüggeszteni. Aztán kis idő múlva a „főtisztnek való szoba“ visszaadódik eredeti rendeltetésének s minden sarkában meg fog telni szolgálati kardokkal és sarkantyús csizmákkal. És a homályos tükörben, amely előtt Henriette, távozás előtt föltette kalapját, mialatt Armand még egy utolsó csókot lopott nyakára, a zöldes, redős tükör lapján nyoma sem marad annak a két bájos arcznak.

Armand meghalt! Tengereken és szárazföldeken túl, messze a távol keleten, de Voris tábornok néhány hét múlva meg fogja kapni az ő bambusz-házában a postabélyegekkal telerakott, a lazarétek chlor-jától megsárgult gyászjelentést és keserű búsongással el fogja gondolni, hogy az egyetlen nő, akit valaha szeretett, föláldozta őt ennek a gyermeknek, aki nem maradhatott életben.

Armand meghalt! A vánkos mellett, ahol élettelen, sápadt feje nyugszik, mely utolsó lehellete után néhány órára visszanyerte ifjú, derült szépségét, édes anyja, gyászba öltözött asszonyoktól körülvéve, édes anyja, akit borzalom nézni, szívettépő kínban vergődik, és az ölni vitt állat sikoltásaival, Hekuba jajveszékeléseivel tölti meg a házat; és ezalatt lent, a portásszobában az ágyon, amelyről leszedték a vörös dunnát, felkapcsolt ruhával, könytől ázott arczczal, Henriette nyúlik el, másodszor is aléltan a jóságos Renouf anyo karjaiban, aki eczettel dörzsölgeti halántékát és csücsösgetve szól hozzá, mint valami beteg gyermekhez.

XII.

Armand halála után mindazok közt, akik ismerték Bernard des Vignes-nét, valóságos kegyes összeesküvés támadt az iránt, hogy a szerencsétlen anyát ne hagyják magára kétségbeesésével, hogy körülvegyék és szórakoztassák. Ekkor vette el jutalmát nemes, csak becsületben és erényekben eltöltött életének; barátságra lelt ott, ahol azt hitte, csak nagyvilági összeköttetései vannak és őszinte érzelmet talált oly nőknél is, akiket addig igen felületeseknek ítélt. Magányába, amelybe első, rideg ösztönének engedve, eleinte be akart zárkózni, szelid erőszakkal megindító rokonérzés nyitott magának utat. Módot találtak rá, hogy anélkül, hogy szenvedést okoznának neki, fájdalomról beszéljenek és ahhoz puha kézzel érjenek. Kevésbé lévén büszke, mióta ennyire boldogtalan volt, méltányolni tudta azt a jóleső érzést, mikor panaszkodhatott és részvételt voltak iránta, mikor baráti kéz fogta át az övét és homlokát egy megindult bizalmasának vállára hajthatta. Megvigasztalni nem lehetett, de legalább lecsillapították, az életet kevésbé elviselhetetlenné tették a számára.

Bernardné nem akarta Armandt vidékre vitetni és édes apja mellé temettetni. Párisban még élt néhány rokona; fia betegsége alatt Párisban érezte maga körül a tisztelet és szeretet áramlatát. Itt kívánt tehát élni ezentúl, minthogy élni kellett és nem akart távol lenni drága gyermeke nyugóhelyétől.

A Montparnasse temetőben nagyon egyszerű sírt készíttetett neki, de soká annyira beteg maradt a bánattól és kimerültségtől, hogy a munkálatokat nem tudta személyesen ellenőrizni; és mikor hat héttel Armand elhunytá után a koporsót kiemelték ideiglenes sírjából és végleges pihe-

nőjére helyezték, Bernardné nem talált még elég erőt arra, hogy a szomorú szertartáson jelen legyen.

A rákövetkező vasárnapon azonban, mint-hogy valamivel kevésbé gyöngének érezte magát, először akart fia sírjára imádkozni menni, és miután a Szent-Tamás-templomban misét hallgatott, koszorúkkal és bokrétákkal megrakott fogatára szállt és kihajtatott a temetőbe.

Mindenképen egyedül kívánta megtenni ezt a zarándok útát és ellene szegült még annak is, hogy az ő öreg Léontineja elkísérje. Pontosan megmagyaráztatta magának a síremlék helyét és miután leszállt a kocsiról, hosszú fekete gyászfátyolaiba burkoltan, kezében és karján a gyászos kegyelet jeleivel, belépett a temetőbe és miután egy ideig az utat kereste és végig tekintett néhány sirsoron, végre messziről — mily iszonyú szívzorongatás között! — új köre vésve, elolvasta az Armand Bernard nevet.

Hirtelen azonban megállott. A bánat súlya alatt görnyedező válla kiegyenesedett és annyi köny után sötét gyűrűvel körülvett szemében megvillant a harag lángja.

Valaki megelőzte! Az ő virágjai nem érkeztek elsőnek!

Armand sírján már két sous-ért való kis ibolya-bokréta feküdt, mely még nem régen lehetett ott, mert a szerény virágok még egészen frisek voltak repkény alkotta foglatatukban.

Bernard des Vignesné egy perczig sem kételkedett. A virágok Henriettetől jöttek!

Mióta Armand meghalt, a szerencsétlen anya minden tőle telhetőt elkövetett, hogy ne gondoljon többé fia szeretőjére. Lelkében csak tiszta képét akarta őrizni Armandnak, csak hajdani ártatlanságának és érintetlenségének ékességében akarta

magában felidézni. Armand életének utolsó hat hónapja, viszonya azzal a hozzá méltatlan leánnyal, a küzdelem, melyet miatta édes anyjával folytatott, az érzéki örültségnek ez a rohama, — mert szerinte határozottan nem volt más — mindez beszennyezte, eléktelenítette fia emlékét és nagyon is kínos volt neki. Nem akart többet rá gondolni és ez már szinte sikerült is . . . És most ime ez a szégyenletes, gyűlöletes múlt újra feltámad előtte.

Az a nyomorúlt, akinek csókjai talán halált okozók voltak Armandra nézve, virágot merészel tenni sírjára! És vajjon mi joron? Milyen czimen? Mert szerette? Hát szerelemnek lehet nevezni egy mihaszna lány gerjedelmeit tavasz idején? Mert még mindig szereti? Ugyan már! Grisette érzélgőség, melyre egy hónap, vagy akár két hét mulva gondolni sem fog, mihelyest másik szeretője akadt! Nem! nem! ő, az anya, kinek szívét hétszeres tördöfés fúrta át, nem tűrheti, hogy az a bokréta ott maradjon az övéi mellett. Nem akarja, hogy azon a kövön, amely felé ő csak túláradó zokogással és imádsággal közeledik, ott legyen annak a ledér személynek adománya, aki, alig egyet pityeregve, tisztátalan sajnálkozással szívében, jött oda. A szemétre, a trágyadombra azzal a szemérmetlen virággal!

És Bernardné lehajol, hogy felkapja az ibolyát és messze elhajtsa; megkezdett mozdulatát azonban nem fejezi be.

Megrabolni egy sírt! Az szinte szentségtörés. Ha fia meglátná! . . . Sajna! ez az ajándék talán nagyon kedves annak, aki itt örök álmát aluszsza. Ki tudja, hogy a sírját először ékesítő virág nem becsesebb-e előtte annál, melyet gyászba borult édes anyja hozott? Ah! kegyetlen gondolat!

De Bernardné most arra gondol, hogy imádkozni jött ide. Szemére lobbantja önmagának,

hogy ilyen helyen haragos indulatoknak engedi át magát. Letérdel és keresztet vet. Igen! elérkezett minden bocsánat órája. Igen! szegény holt fiára gondolva, csak egyedül arról kellene megemlékezni, hogy húsz évig vigasztalása, büszkesége és öröme volt neki. Igen! több elnézéssel kellene lennie a fiatal leány iránt, aki elvégre is talán őszintén szerette az ő Armandját és minden esetre még nem felejtkezett meg róla, minthogy idehelyezte ezeket a hűséges virágokat.

És midőn Bernardné, miután sokáig imádkozott, végre felemelkedett, hogy távozzék, és a sírhalomra egy utolsó, hosszú bucsutekintetet vetett, Henriette bokkrétája még ott volt régi helyén.

Azóta Bernardné minden vasárnap visszatért a temetőbe és mindannyiszor meggyőződhetett róla, hogy Henriette mindjárt reggel elhozta illatos megemlékezését.

Az idő múltott. Az évszakokkal azok a kis virágok is váltakoztak; de mindig a külvárosi flóra termékei voltak, olyanok, aminőket kis kézi kocsikban árusítanak a gyalogjáró mentén. Az ibolyát maroknyi szegfű, majd orgona-ágak, rózsabokréta követtek. Ennyi állhatatosság lassankint lefegyverezte Bernardnét. Hát ennek a Henriette-nek érzelme erősebb, tartósabb volna, mint hitte? Miért ne? Armand oly kedves, oly ígésző volt. És mialatt így elérzékenyedett halott fia emlékéen, az anya kegyesebb lett az iránt is, aki azt a fiút szerette. Ha valamelyik napon találkozik vala a fiatal leánynyal, talán karjaiba vetette volna magát, talán úgy bánt volna vele, mint a ki a fájdalom-ban hasonló, egyrangú vele. Hanem azért minden újabb bokréta előtt mégis valami sajátságos indulat vett erőt Bernardnén. Még mindig féltékeny volt Henriettere, féltékeny volt gyászára és bánatára; még könyeiben is vetélytársnője volt.

Azalatt a Bernardné körül alakult jóakaratu szövetkezet folytatta művét. Idővel rá tudták venni, hogy kevésbé kolostorszerű, rideg életet éljen. Végre is engedett a türelmes, szives könyörgéseknek és beleegyezett abba, hogy elfogadjon és viszonzozzon néhány látogatást, sőt hogy néha résztvegyen nagyon szűkkörű társasösszejeveteleken is.

Már elmúlt egy éve, hogy Armand nem volt többé. Ismét eljött a tél. Most krizantémokat hozott Henriette, és Bernardné nem egyszer hóval találta őket behintve.

Az olyan gyász, mint a szegény anyáé, nem található vigasztalást; de hála az időnek, vesztett élességéből és keserőségéből. Ez az öröknek ígérkezett fájdalom már nem volt többé folytonos sem.

„Felejteni! felejteni! ez az élet titka!”

mondta Lamartine egy csodaszép versben, mely keserű igazságot fejezett ki. Bernardné minden bizonynyal nem felejtett, de elvégre is, élt.

Néhány héttel az Armand halálának évfordulóján lelki üdvéért mondott mise után — oh! azon a napon, mily gyötrő emlékek, mily ujjongó sajtó seb! — Bernardné megtudta, hogy de Voris tábornok visszatért Tonkingból.

Armand elhunyt alkalmából kiváló tapintatra és finom érzésre valló levelet intézett hozzá, azután nem hallatott többet magáról, és midőn visszaérkezett Párisba, arra szorítkozott, hogy névjegyet adjon le nála.

De Bernardné nemsokára észrevette, hogy néhány barátnéja nagyon sűrűn emlegeti előtte de Voris nevét és hamarosan kitalálta azt is, milyen szándékkal teszik. A tábornok még mindig szereti, ezt érezte, bizonyos volt benne. Sőt talán csak azért jött vissza Franciaországba, hogy hozzá-

közeledjék? Tudta, hogy egyedül áll a világon. Azt mondhatta önmagának, hogy most talán hajlandó lenne őt vigasztalójául és férjéül fogadni és a Bernardnét környező körből néhány asszonyt titokban mindenesetre a maga pártjának tudott megnyerni.

Férjhez menni ismét? Ujra kezdeni az életet? A szegény asszony nem igen hitte, hogy ez lehetséges. És mégis, hogyne indítaná meg ez a szilárd, változatlan, semmi által ki nem fárasztható szerelem, mely, bár teljesen reménytelen volt, mégis ellentállt az időnek és a távollétnek? Igen! hajdan gyengéd vonzalommal viseltetett de Voris iránt. Fájdalom! de mit tudna neki ma nyujtani, cserében mély érzelméért? Megtört szívet, semmi egyebet... De a fészkeket is tört darabokból építik.

Harminczkilencz év! hiszen jóformán már öreg asszony! Ugyan hová is gondol?

Véletlenül a tükörben nézte magát. Ah! nagyon is sokat sírt és szemhéja ugyancsak hervadt. De némileg még most is a Dubufe festette arczképre, husz éves korából való képmására hasonlított. Ez a tükör még mindig többet mutat, mint csak árnyképét a csodaszép Bianca Antonininak, a compiègne-i vadászatok ifjú Diánájának. Arczszínének márványa kissé megsárgult. Néhány ezüst szál húzódik végig sötét hajában. De megtartotta büszke, tiszta vonásait, magas, szép termetét, a királyi palást számára termett vállait.

— Még mindig szép vagyok! sóhajtja édes melanchóliával.

Ah! örültség! örültség!

Ugyanazon a napon, a császárné volt udvarhölgye, az öreg Friedland herczegnő, egy kitűnő asszony, aki Bernard des Vignes-né iránt az utóbbi időben anyai érdeklődést tanusított, jött látogatá-

sára és theára hívta meg magához, a legszűkebb körben.

— Egyik régi ismerősét fogja nálam találni, kedves barátom: de Voris tábornokot.

Elfogadni a meghívást, Bernardné jellemével bíró asszonytól annyi volna, mint reménynyel kecsegtetni a tábornokot, majdnem lekötni magát vele szemben. Kimentí magát, valami ürügyet hoz fel, s a legnagyobb zavarban marad utána.

Miért is utasította vissza a meghívást? Ez a házasság külföldben is megfelelne minden követelménynek és rá nézve csak kellemes és vigasztaló lehetne. Gondolkozott rajta, még pedig igen komolyan. Szíve, midőn halkan vallatára fogta, de Voris mellett szólalt fel. Már azt kérdezte magától: „Miért ne?” Már azon a ponton volt, hogy önmagának igent mondjon. Mi tartja hát vissza a menedékhely küszöbén, hol annyi szenvedés után egy kevés édes nyugalmat élvezhetne? Vajjon mi az, amiért még mindig habozik?

Ügyszólván semmi. Az a kis ibolyabokréta, melyet mult vasárnap ismét ott talált Armand sirján.

Hiszen kétségtelen, hogy jogában áll újból férjhez menni, anélkül, hogy azért hűtlen lenne fia emlékéhez. Ismeri de Voris szívét; ő csak tisztelné, maga is élesztené nála a kegyelet kultuszát. De mégis! Mindaddig, míg Henriette virágot hoz a temetőbe, Bernardné özvegy marad. A fájdalom és állhatatosság versengésében nem akar ő a legyőzött^{nek} lenni.

A rákövetkező vasárnapon azonban, a sírkövön csak a multkorról való ibolya van, már egész feketén és fonnyadtan. Henriette nem jött el, hogy frissel cserélje fel bokrétáját.

Ah! mily csúfondáros, gonosz öröm kel akkor Bernardné szívében! Nem látta-e előre?!

Armand kedvese kezd hanyag lenni, megvigasztalódik. Úgy bizony! csak az anyák nem felejtenek!

Mégis, vigyázzunk, nehogy elhamarkodottan itéljünk. Henriettet tartóztathatta valami, távol lehet vagy talán beteg. Jó lesz még várakozni.

De egy, két, három vasárnap is követi egymást, és semmi, semmi, mindig semmi!

Ekkor Bernardné diadalmaskodik. Igen, és százszor is igen! helyes volt az az első érzése. Ellenszenve a tisztátalan virágok ellen igazolt volt. Armand! Armand! csak anyád szeretett igazán! Bizvást megteheti, hogy életének bevégzésére, míg lefelé halad a lejtőn, rátámaszkodják egy régi barátjának, egy becsületes embernek karjára. De légy nyugodt, drága gyermek! A te sirod anyád szívében van és abban a legnagyobb hely mindig a tied leszen. Mig ez a teremtés! . . . Látod? Maris vége szomorkodásának. Bizonyynal más szeretője van, Ah! szegény halott, ne számíts csak anyádra, hogy illatossá tegye örök álmodat. A te Henriette-d nem fog többé a temetőbe jönni, elfelejtette már annak az útját.

De Friedland herczegnő újra meglátogatja Bernard des Vignes-nét és azt mondja neki:

— Ugy látszik, igazán neheztel rám, kedvesem? Hát előre föltett szándék volna? Pedig úgy örülnék, ha valamelyik szerdán nálam láthatnám öt órai theámon. De Voris tábornok olyan szives és sohasem marad el róla és valósággal remegésbe ejt bennünket a Vörös Folyó kalózáiról szóló történeteivel.

És az özvegy, utolsó kétkedése alól is fel szabadulva, könnyü szívdobogással így felel:

— Biztosíthatom, herczegnő, hogy nem volt részemről semmiféle előre föltett szándék. Számítson rám, jövő szerdán.

XIII.

Ah! mily ragyogó nap! Mily pompás reggel!

A párisi folyópartok környéke a tündöklő kék ég alatt egész megifjult, ujdonatuj képet mutat. A kocsiállomáson, hol a napsugár a fényes bőrrészeken megcsillan, a kioszk órája delet mutat, és junius elseje van. Gyönyörű óra és gyönyörű évszak! A zöld hullámos Szajna ma mintha virgonczabban, sebesebben folya a rendesnél. A járó-kelők valami kellemes melegséggel a hátukban, állnak meg az antikváriusok könyves szekrényei előtt, és a pont des Arts-on az Institut egyik legöregebb tagja, egészen fölelevenedve a tavaszi áramlat behatásától, azon kapja magát rajta, hogy egy Desaugiers-féle couplet-t dúdolgat, melyet még X. Károly idején a Rocher de Cancale egyik külön szobájában egy magas sarkú czipellős, dúdoros ujjú grisette énekelt neki. Valósággal újra fiatal lesz az ember. Olyan jól esik élni!

Boudoirjában, melybe a nyitott ablakon keresztül üde levegő és ragyogó napfény áramlik be, Bernard des Vignes-né, — igen! még ő is! — a szép nap mámorító befolyása alatt áll.

Holnapután lesz az esküvője, holnapután fogja letenni gyászruháját; és a nyitott skatulyában, a pamlagon ott a kalap, melyet a szertartáson viselni fog. A divatárusnő az imént mutatta be neki, öklére helyezve, mig szeretetreméltó kalmarhangján így szólt:

— A nagyságos asszony láthatja, teljesen az, amit parancsolni méltóztatott . . . Valami egészen komoly . . . Csak ez a kis orgonaág, semmi egyéb.

És amint állótükre előtt felpróbálja a kala-

pot, Bernardné azt találja, hogy kitünő izlésre vall, s nagyszerűen illik neki, és elmosolyodott.

Igen! mosolygott. Mert ismét megtanult mosolyogni. Szeretik, és ő asszony lett újra, tetszeni akar. Azon a napon, mikor egyedül lévén vele, de Voris könyörgéseire beleegyező pillantást vetett feléje: Bernardné a metzi és tonkingi hadjáratok hős katonáját némán, legyőzötten a boldogságtól, leborulni látta maga előtt, hogy kezére hajolva, úgy sírjon, mint a gyermek. Ujra szeretni? Képes lesz-e rá? Abban legalább bizonyos, hogy őt nagyon szeretik. Oh! hogy' meg fog pihenni, hogy' helyre fog jönni ebben a gyengéd szeretetben, mely körülveszi! Meg aztán mennyire édes az is, mikor boldoggá tehetünk valakit!

Nem! Armand nincsen elfelejtve, és nem is lesz soha. Holnapután, mikor ott térdel majd új férje oldalán, Bernardné a fiára fog gondolni, fiáért fog imádkozni. És mégis, mégis! . . . Messze van már a régi kétségbeesés! Az utána maradt sötét bánat oszladozik és méla szomorúsággá olvad fel. Nem! Armand nincsen elfelejtve. A seb azonban beforr, beheged. Aki „vigasztalást nem fog találni soha“, most már kevesebbet szenved és az imént — oh! nyomorúságos emberi természet! — mosolygott menyegzői kalapjára, arra a czifra rongyra.

De szolga lép be a boudoirba és tálczán levelet hoz.

Az irás ismeretlen. Bernardné felszakítja a borítékot. Négy oldal. Ugyan kitől eredhet ez a hosszú epistola? Kutatja és megtalálja az aláírást: „Henriette Perrin,“ és ezeket olvassa, mialatt remegés futja át egész testét:

„Páris, Necker-kórház, május 28.

„Asszonyom,

„Nagy betegen fekszem a Necker-kórházban és oly gyenge vagyok, hogy nem tudom a tollat tartani. Egyik lábbadozóban lévő szomszédnőm oly szives és ír az én tollbamondásom után, és ha meghaltam, csak, ha már meghaltam, — de az nem késhet soká — kezéhez fogja juttatni ezt a levelet.

Nem akarok a másvilágra menni anélkül, hogy bocsánatát ne kértem volna azért a szenvedésért, melyet netán okozhattam. Armandtól tudom, mennyire rossz néven vette a velem való érintkezését és mennyire haragudott érte. Belátom hibámat. Kegyed befogadott otthonába és nagyon jó volt hozzám, és én, midőn Armand barátnője lettem, úgy cselekedtem, mintha visszaéltem volna bizalmával. Értem, hogy nagyon megneheztelt rám és hogy rosszat gondolt felőlem. Mégis, remélem, meg fog bocsátani, mikor ezt a levelet megkapja, mert akkor én már meghaltam bánatomban. Az orvosok ugyan azt mondják, májamtól ered a baj. De az én drága Armandom halála óta érzem, hogy pusztulok; ez az igazság.

Asszonyom, az ember nem hazudik, mikor meghalni készül. Higyjen nekem. Esküszöm, hogy Armand volt első és egyetlen kedvesem. Szegény bohó lány voltam s azonnal megszerettem, úgy, amint kétszer nem lehet szeretni. De nem kaczerkódtam vele, biztosíthatom, és még most is bámulom, hogy kellettem neki, hogy nem pirult az olyan tudatlan, egyszerű kis barátnő miatt, amilyen én voltam. Legyen elnéző, asszonyom; gondolja meg, mily fiatalok voltunk mindaketten.

Tudtam, hogy nem tarthat soká, mert úgy kell, hogy a jó családból való fiatal emberek hozzájuk illő leányt vegyenek el és kegyed előbb vagy utóbb arra birta volna fiát, hogy engem elhagyjon. De ebbe már előre beletörődtem, és, tessék elhinni, az, akit valaha egy Armand csak kicsit is szeretett, nem vált volna rossz természetűsé. Igen, tudtam volna élni egyedül az én kuczkómban, ifjuságom egyetlen, drága emlékével, azzal a gondolattal megvigasztalódva, hogy Armand legalább boldog, szép fiatal feleség és kedves gyermekek oldalán. De hogy meghaljon husz éves korában, néhány nap alatt, anélkül, hogy csak meg is csókoltam volna utoljára, ezt nem tudtam elviselni.

Mikor ezt megtudtam portása szobájában, akkor ért a csapás, mely megölt. Amaz iszonyú nap óta mintha jég lett volna a szívem körül. Mindjárt attól fogva kezdtem rosszul lenni; aztán két hónappal Armand után öreg nagynéném is elköltözött és én egészen magamra maradtam. Még egyre dolgoztam — mert kellett ám! — de csak mint valami gép, és órákig és napokig úgy maradtam szó nélkül, bánatommal, mely rajtam rágódott. Egyetlen vigasztalásom az volt, hogy minden vasárnap reggel virágot vittem Armand sírjára. És ebből az ötletből megköszönöm, aszszonyom, hogy kis bokkrétáimat megtúrta a Kegyedéi mellett. Sőt mert ezt megtette, azt is reméltem, hogy már nem neheztel rám oly nagyon, hogy szinte meg is bocsátott. Végre egészen beteg lettem. Már nem tudtam többet dolgozni, kifogytam minden pénzemből, kórházba kellett mennem. De ha tudná, mit szenvedtem az első vasárnapon, melyet itt töltöttem, mikor elgondoltam, hogy csak utolsó, fonnyadt bokkrétámat fogja odakinn találni és azt hiszi majd, elfelej-

tettem Armandomat! Ezért is irok Kegyednek, asszonyom, hogy tudja, hogy az ő nevével ajkamon halok meg.

Asszonyom, tegnap meggyóntam. A nő, aki nek ezt a levelet tollbamondom, vallásos, és ő kért arra, fogadjam el a gyóntató-papot. Első áldozásom óta nem jártam templomba és kissé féltem a papoktól. De az, aki itt volt, nagyon szeliden beszélt hozzám és azt mondta, bűneim meg fognak bocsáttatni. Kegyed is ily jó lesz, ugy-e bár? és nem fog többet rám haragudni azért, mert szerettem fiát.

Isten áldja meg, asszonyom. Ha még egy kérést mernék Kegyedhez intézni, arra kérném, hogy, ha elmegy a montparnasse-i temetőbe, vegyen a kapu előtt, úgy amint én tettem, az évszaknak megfelelő kis bokrétát, csak épen két sous-ért való kis bokrétát, ne többet, és azt a Kegyedéivel együtt helyezze Armand sírjára. Az abbé úr azt mondotta ugyan, hogy az égben viszontlátjuk azokat, akiket szerettünk. De mit tud az ember? Azt hiszem, a szegény Armand koporsójában mégis megőrül majd, ha megkapja kis barátnője emlékeztetését. Kegyed, asszonyom, igazán nagylelkű volna, ha ez utolsó kívánságomról megemlékeznék és azt teljesíteni akarná.

Tisztelő, alázatos szolgája

Henriette Perrin.“

Bernardné könyekre fakad, amint befejezi a levél olvasását. Egyszerre hogy' elhomályosult a juniusi napfény! Mily kietlen lett ez a tavaszi nap! És ott a pamlagon, nyitott skatulyájában az a szép, orgonavirágos menyegzői kalap! Még rá nézni is rosszul esik neki, a holnap már férjes asszonymak! Szégyenli magát érte!

Hogyne bocsátott volna meg és most újra

is megbocsát! Hogyne teljesítené a halott kíván-
ságát! De szemét Henriette Perrin aláírására füg-
gesztve, az egyedüli két szóra, melyet a szegény
leány haldokló kezével le tudott írni, Armand édes
anyja halk hangon, a legyőzött hangján, a nehez-
telés és féltékenység végső fellobbanásával sut-
togja:

— Jobban szerette, mint én!

Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai)

kiadásában megjelent

szépirodalmi művek:

- Alvinczy S.** Francia nők, füzve 1 frt 50 kr., diszk. 2 frt.
— Francia társadalom, füzve 1,50, diszk. 2 frt.
- A Nevető Magyarország.** Adomagyűjtemény. Szerkeszt. Gracza és Pollinus. Kötve 2 forint, diszkötés 3 forint.
- Ágai A. (Porzó.)** Igaz történetek, husz elbeszélés 2 frt 40.
- Az Emke 2. és 3. szolamu daloskönyve.** Szerkeszti Deák Gerő. Ára füzve 80 kr. Kötve 1 frt 50 kr
- Az Emke négyszolamu daloskönyve.** Szerkeszti Deák Gerő. Ára füzve 1 frt 26 kr., kötve 2 frt.
- Erődi Béla.** Utazásom Szicília és Málta szigetén. 50 képpel és 1 térképpel. Füzve 2 forint, diszkötésben 2 frt 80 kr.
- Erődi Béla.** A Fáraók országában. 65 képpel és Egyiptom térképével. Diszkötésben 2 frt 80 kr.
- Gabányi A.** A művészet nyomorultjai. Regény 2 köt. 2,40
- Gőzős József.** Budapest története. Harmadik millenniumi képes kiadás. Vásznonkötésben 1 frt 50, diszkötésben 2 frt.
- Idegen költők albuma,** fordította Radó A. Illusztrációkkal, füzve 3 frt 60 kr., diszkötés 5 frt.
- Jakab Ö.** Árgirus. Negyedrét alakú díszmű, fénynyomatú képekkel, füzve 3 frt, diszkötés 5 frt.
- Jakab Ö.** Falu. Elbeszélések. 2 frt, diszkötés 2 frt 80 kr.
- Kabos E.** A holló. Színmű. 1 frt.
- Kosztány Géza.** Nevezetesebb bűnesetek tára: I. Erny György meggyilkoltatása 1 frt. II. Mihály szerb fejedelem meggyilkoltatása 1 frt. III. Öt kisebb bűneset 1 frt. IV. Kiseb bűnesetek 1 frt.
- Kölcsey F.** Parainese 40 kr., diszkötés 1 frt.
- Költők albuma.** A jelenkori költők legszebb verseivel. Szerkeszti Radó Antal. 16-odréti diszkötés 3 frt, 16-odréti emlékkiadás, selyembetéttel 4 forint 50 kr., 8-adréti diszkötés 5 forint, 8-adréti emlékkiadás selyembetéttel 6 frt 50 kr.
- Leopardi lyrai költeményei.** Fordította Radó A. Füzve 1 frt 60 kr., diszkötésben 2 frt 40 kr.
- Mosdósy I.** Árva szerelem. Regény két kötetben 2 frt.
- Mosdósy I.** Üllősiék végnapjai. Regény, két kötet 2 frt.
- Murai Károly.** Mosolygó történetek. Négy önálló kötet, egy-egy kötet ára 60 kr.
- Murai Károly.** Ejnye be jó! Adomagyűjtemény. Négy önálló kötet. Egy-egy ára 60 kr.
- Ujabb nemzeti dalkönyvecske.** Szerk. Radó A. 1 frt 20 kr.
- Utazás a Keleten.** Irtó Rudolf trónörökös Ö. cs. és kir. fensége, füzve 7 frt, kötve 10 forint.

Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) os. és kir. udv. könyvkereskedése Budapest, Andrásy-ut. 21.

Lelt.

2485-1863

